

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

“ПЕДАГОГИКА ТАРИХИ” ФАНИДАН МАЪРУЗА МАТНИ

Тузувчилар: п.ф.н., доцент Б.Х.Ходжаев,
п.ф.н. М.Умарова,
стажёр-тадқиқотчи-изланувчи Ш.Тайланова

ТОШКЕНТ – 2011

1-мавзу: Педагогика тарихи курсига кириш. энг қадимги даврлардан VII асргача таълим - тарбия ва педагогик фикрлар

Ҳозирги ўзбек халқининг аجدодлари бундан бир неча минг йиллар олдин яшаган бўлиб, улар юксак ва ўзига хос маданиятни вужудга келтиришда жуда катта ва машаққатли йўлни босиб ўтган. Дастлабки тош қуролларидан тирикчилик учун фойдаланишда анча такомиллашган меҳнат қуроллари ясашгача, ундан уруғчилик, қабилачилик даврларига келиб, хўжалик ва маданий тараққиётда эришилган ютуқларгача бўлган тарихимиз ота-боболаримизнинг бой қадимий маданиятга эга бўлганлигидан далолат беради.

Маълумки, кишилар ва кишилик жамияти вркудга келиши жараёнида инсон ҳам биологик жихатдан, ҳам инсон сифатида такомиллашиб борган. Дастлабки диний эътиқодлар, оддий ихтироларнинг такомиллашиб бориши, инсон онгининг шаклланиб боришига тўртки бўлди. Бу жараён минг-минг йиллар давом этиб, инсон онги шаклланишининг асоси бўлган ҳуқ-оодоб қоидалари таркиб топади.

Энг қадимги кишиларнинг дастлабки оддий истаклари, орзу-умидлари, ҳислатлари қадимги эпосларда, улардаги афсонавий образлар қиёфасида ўз ифодасини топган. Рухга сиғиниш - онимизм, аждодлар руҳига сиғиниш тотемизм, сеҳргарлик каби диний эътиқодлар ва маросимлар акс этган афсоналар, ривоятларда энг қадимги авлодларимизнинг тафаккур дунёси акс этган.

Шуни таъкидлаш лозимки, энг қадимги тарбия ҳақидаги ёдгорликлар бизгача бевосита етиб келмаган. Туркий ва форсийзабон халқларнинг «хаёт кечириш санъати, донолик малсмуаси сифатида юзага келиб, борлиққа амалий муносабатда бўлиш намунаси» ифодаланган маънавий маданият ёдгорликлари: Марказий Осиё халқларининг энг қадимги маросимлари, урф-одатлари, ижтимоий-фалсафий, маданий, адабий-тарихий воқеаларини ифода

этувчи комусий ёдгорлик намунаси бўлмиш «Авесто»; афсонавий кахрамонлар тасвирланган дostonлар яъни, «Алпомиш», «Манас», «Широк», «Тўмарис», «Гўрўғли», «Муродхон», «Равшан», шунингдек қадимги юнон тарихчиси Геродотнинг «Тарих», Страбоннинг «География» асарлари, Махмуд Қошғарийнинг «Девону луғатит турк», Урхун-Енисей битиклари ва бошқа шу каби адабий-тарихий манбаларда сақланган ва шулар орқали бизгача етиб келган. Бу ёдгорликлар инсоннинг шаклланишида моддий ва маънавий маданият қай даражада катта роль ўйнаганлигидан далолат беради. Хусусан, тарбия инсоннинг ақлий ва ахлоқий жихатдан таркиб топа боришига таъсир этган бўлса, инсоннинг шакллана бориши ҳам, ўз навбатида, инсоният жамиятининг таркиб топа боришига ёрдам берган. Хуллас, инсоннинг ўз-ўзини англаши ва жамият тараққиёти бир-бири билан узвий алоқада бўлган. Бу тарихий жараёни билиш, инсон тафаккурининг қадимги даврлардан бошлаб босқичма-босқич ривожланиши ва шу билан бирга инсоннинг ҳам тобора шакллана борганлиги ҳақида тўла тасаввур ҳосил қилишга имкон беради.

Юқорида келтирган тарихий, фалсафий, педагогик адабиётларда тадқиқотчилар, умуман, энг қадимги маданий бойликларимизни ўрганишда уч асосий манбага таянганлигини кўрамиз:

- 1.Халқ оғзаки ижоди материаллари.
- 2.Буюк адиблар, алломаларнинг ижодий мероси.
- 3.Архелогик қазилмалар натижасида топилган ашёлар.

Маълумки, ўтмишда кишилар меҳнат фаолияти жараёнида ўз эҳтиёжларини қондирган ва бу жараён ёш авлодга меҳнат кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ёрдам берган.

Тарихчилар ва тарихчи-педагогларнинг кўрсатишича, кишиларнинг меҳнат фаолияти ёш жихатидан уч гуруҳга бўлинган:

- 1)болалар ва ўсмирлар;
- 2)ҳаёт ва меҳнатда тўла иштирок этувчилар;
- 3)кексалар.

Эрамиздан олдинги мингинчи йилларнинг ўрталарида энг қадимги аждодларимиз томонидан қахрамонлик мазмунидаги жуда кўп афсоналар ривоятлар айтилган бўлиб, улар зардуштийлик динининг муқаддас китоби «Авесто» га киритилган.

«Авесто»да инсоннинг баркамол бўлиб етишишида унинг сўзи, фикри, иши, бирлигига катта эътибор берилган. Бу ахлоқий учлик энг қадимги даврлардан бошлаб ундан кейин яратилган барча маърифий асарларга асос бўлган десак хато қилмаган бўламиз.

Зардуштийлик таълимотини жамғарилган Зардуштнинг китоби бизгача 2 нусхада етиб келган.

Биринчиси-дуолар тўпламидан ибрат бўлиб, «Вендидот»- седе, яъни «Пок Вендидот» деб аталади (А.Ирисов). Бу китобга «Ясна»лар, «Висперед» ҳам киритилиб, бир бутун тарзда шаклланган. Иккинчисида ҳам, биринчисидаги каби «Вендидат», «Ясна», «Висперед» лар киритилган бўлса ҳам, бу китоб таржима қилиниб шарҳлар билан берилади. Шунинг учун ҳам шарҳли нусхаси «Авесто ва Занд» ёки «Занд Авесто» деб юритилади. Иккинчи вариантига биноан «Авесто» 15уйидаги қисмлардан иборат:

1.«Вендидот» 22 бобдан иборат. Асосан, Ахуру Мазда билан Зардуштнинг савол-жавоби шаклида ёзилган бўлиб, у ёмон руҳларни, девларни енгаш воқеалари, гуноҳлардан пок бўлиш қоидалари ҳамда мифологик унсурларни ўз ичига олади. Яъни девларга қарши қонун, қонуннома бўлиб, ёмонлик тимсоли бўлган девларга нафрат Билан қарашдан иборатдир.

Ахура Мазда юртида яхшилик, хайрли ишларни юзага келтирса, Анхра Ману (Ахриман) ўз юртида ёмонлик яратади.

2.«Виспарад». У 24 бобдан иборат. «Виспарад» ибодат кўшиқларини ўз ичига олади.

3.«Ясна». Ясналар 72 бобдан иборат. Диний ибодатлар пайтида, қурбонликка чақириш маросимида айтиладиган кўшиқлар, ҳудолар мадҳияси

ва бошкалар. Унинг 17 боби Готлар деб аталади. Булар «Авесто»нинг энг қадимги қисмлари саналади.

4.Яштлар. У зардуштийлик худолари ва маъбудалари мадҳига айтилган 22 қўшиқ (Гимнлар)ни ўз ичига олади.

5.Кичик Авесто(Хурда Авесто, Хвартак-апастак). Қуёш, Ой, Ардвисура, Митра, олов ва бошка худо ҳамда маъбудалар шарафига йиғилган кичик ибодат текст(Гимнлар)идан иборат. Зардуштийлик тўғрисида сўз борганда унда тўғрилиқ билан яшаш ва ахлокий унсурларга асосланганлигини таъкидлаш лозим. Айниқса, «Авесто»да зардуштийликнинг инсонга, инсоннинг жамиятда тутган ўрнига муносабати «гот»ларда тўлиқ ёритилган.

Тарбиявий манба сифатида «Авесто» катта аҳамиятга эга. Юкорида айтганимиздек, Зардушт қадимги кабилалардаги диний эътиқодларни ислоҳ қилган. Зардушт таълимотининг янгилиги шундаки, Ахура Мазда (Қодир илоҳ_ дунёда адолат ва яхшиликнинг ижодкори саналади: Анхра Мани эса (ёвуз рух) барча ёмонликлар сабабчиси. «Авесто» нинг мазмуни ҳақида унинг бизгача етиб келган парчалари матнларига асосланиб қуйидагилар ифодаланганини кўрамиз:

Энг қадимги туркий тилда яратилган ва турк-руний ёзувида битилган Урхун-Енисей битиклари ҳам VI-VIII асрларда ёзиб қолдирилган бўлиб, улар таълим-тарбияга оид қимматли маълумотлар беради.

Гарчи Урхун-Енисей ёзма ёдгорликлари бевосита таълим-тарбия масалаларига бағишланмаган бўлса ҳам, улардан ўша давр ахлокий талаблар юзасидан маълум бир маълумот олиш мумкин. Хусусан, хоқонлар ва алпларнинг жанговор фаолияти, турмуш тарзи, ватанпарварлик, бирдамлик, иттифок бўлиб яшашга интилиши, мардлик, жасорат, самимийлик, инсонпарварлик, эзгулик каби инсоний хислатлари жамият ҳар бир аъзосининг ахлокий қиёфасини белгиловчи муҳим фазилатлар сифатида маърифий қадриятларимиз тарихида муҳим аҳамиятга эга.

VII асрдан XIV асрнинг биринчи ярмигача таълим тарбия ва педагогик фикрлар таракқиёти.

VII асрдан бошлаб араблар Мовароуннахрга ҳам хужум бошлади. VIII аср ўрталарида эса бутун Мовароуннахр забт этилди, натижада бу ўлкада ҳам халққа ислом дини қабул қилдиридди. Араблар истило этгач Мовароуннахрда ҳам ислом ғояларига асосланган таълим — тарбия тизими ўрнатила бошланди. Ва янги тизимга эга бўлган таълим муассасалари пайдо бўлди. Ислом дини қабул қилинган жойларда мачитлар, мачитлар қошида эса мактаблар ташкил этилди. Араб тилини ўрганиш жорий этилди, мактабларда таълим араб тилида олиб борилад ва у ерда асосан "Қуръони Карим" ўрганилад эди. Араб бўлмаган болаларга ислом дини асосларини ўргатиш мақсадида "Хафтияк", "Чор китоб" каби дарсликлар ўқитиларди.

XII асрдан бошлаб, ислом динини туркий тилда ёзилган асарларда ҳам оммалаштириш бошланди. Мисол тариқасида Аҳмад Яссавийнинг "Хикматлар" асарини келтириш мумкин. Халқ асосан, ўз она тилида сўзлашса ҳам, ёзув араб алифбосида эди. У даврда савод чиқариш ҳарф ва сўзларни ёзишни ўрганишдан бошланар эди. Мактаб сўзининг, арабча "ёзув ўргатадиган жой" деб номланиши ҳам ана шундандир. Мактабларда болаларга ёзиш ва ҳисоблаш ўргатилган, бундан ташқари, ўсмирларга савдо санъати, араб тили, мантиқ, нотиклик, хуснихат, арифметикадан сабоқ берилган.

Ҳар бир мактаб талабасининг сони 30 — 40 дан ошмаган. Мачитлар хузуридаги мактабларда асосан "Қуръон" ўқитилган.

"Хадис" ва "сунна" сўзлари бир- маънони англатиб, Расулуллохнинг ҳаёти ва фаолиятида диний ва ахлоқий кўрсатмалари ҳақидаги ривоятлардан иборат.

Ҳадислар дастлаб ёзиб борилмаган. Чунки пайғамбаримиз Қуръони Карим нозил бўлган вақтларда араб бўлмаган кишиларнинг, хадисларни

Қуръон оятларидан деб ўйлашларидан чўчиб, уни ёзиб беришларига рухсат этмаганлар. Лекин пайғамбаримиз Муҳаммад салаллоҳу алайҳивасаллам ҳузурида саҳобалар бўлиб, улар Расули акрамдан эшитган ҳадисларни ёдлаб борганлар. Масалан, Ҳазрати Абу Ҳурайра шундай мўътабар кишилардан бўлиб, бутун умрини ҳадисларни ёдлашга бахш этган. Мазкур ҳадислар тўғри, ишонарли (саҳиҳ) бўлган.

Ҳадисларда инсоннинг камолга етиши учун талаб этиладиган инсоний фазилатлар акс эттирилган бўлиб, булар меҳр - оқибат кўрсатиш, саҳийлик, очик кўнгиллик, ота - она ва катталарга, қариндошларга мурувват, ғамхўрлик, ҳурмат, ватанга муҳаббат, меҳнат ва касб - ҳунарни улуғлаш, ҳалоллик, поклик, ўзаро дўст, тинч - тотув бўлиш ва бошқалардан иборатдир. Бундан ташқари, инсонининг ўзини иллатлардан тийиш, яхшилик сари интилиш кераклиги борасидаги панд - насихатлар ҳам ўз ифодасини топганки, буларнинг барчаси Қуръони Карим кўрсатмаларидан келиб чиқади ва комил инсонни шакллантириш мезони саналади.

Ҳадисларда, умуман, Исломда тозалик ва покликка, рухий ва жисмоний покликка катта эътибор берилади. «)Ҳақ таоло ўзи пок, покликни яхши кўради. ўзи тоза, тозаликни яхши кўради. Эшикларни олдини покиза тутинглар» (190 — ҳадис, 133, 66 — б.). Шунинг учун ҳам номоздан кейин юз - кўлни ювиш, маҳс тортиш, оёкни ювиш, мустаҳаб, ўнг кўл билан таҳорат килмаслик, бурунга сув тортмоқ, оғизни тоза тутиш, ғусл, таяммум қоидалари инсонни жисмонан пок бўлишга йўналтирганки, булар авлоддан — авлодларга ўтиб, ҳулқ - одоб қоидаларига айланиб қолган. Ҳадисларда инсон эркига ҳам аҳамият берилган.

Инсон ҳар томонлама етук бўлиши учун у эркин бўлиши кераклиги "Қуръони Карим"да ҳам, "Ҳадиси Шариф"да ҳам эътироф этилган: Аллоҳ Таолога амали солихларнинг яхши кўрингани агарки оз бўлса ҳам давомлисидир. Аллоҳ Таолога фарзлардан сўнг амали солихларнинг энг севимлиси мусулмон кишининг дилига ҳурсандчилик солишдир. «(33 - ҳадис)». Аллоҳ ўзи кечирувчи зот, кечиргувчини яхши кўради (191 - ҳадис)

каби хадислар бунинг далилидир. Чунки инсон қанчалик қадрланса, барча эзгуликлар, яхшиликлар инсонга аталса, унинг манфаати учун хизмат қилса, инсон ҳам шунга кўра камол топаверади, юксакликка кўтарилаверади, ўз навбатида бундай инсонлар яшайдиган жамият ҳам ривожланаверади.

Демак, хадислар Мухаммад пайғамбаримизнинг суннатлари бўлиб, мазмунан ҳар бир мўъминнинг ишончини, эътиқодини мустаҳкамлайди, шу билан инсонни маънавий камолатга даъват этади. Ислом дини маърифатга асослангани учун ҳам ҳар бир шахсни ақлий, жисмоний, ахлоқий жиҳатдан камолатга етказишга оид эътиқод ва иймондан иборат бўлиб комил инсонни шакллантиришда муҳим манба бўлиб хизмат қилади ва ундан ёшлар тарбиясида фойдаланиш шу куннинг долзарб муаммоларидан саналади.

Шарқ Уйғониш даври ва бу даврда педагогик фикр тараққиёти (Ал-Хоразмий, ал-Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Синоларнинг таълим -тарбияга оид қарашлари)

Араб халифалигида юз берган ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар, ягона Ислом динининг таркиб топиши маданий ҳаётга ҳам таъсир этди. IX асрда Шарқ мамлакатларида бошланган ва маданий ҳаётда юз берган кўтаринкилик маънавий ҳаётда ҳам ўзгаришлар бўлишига олиб келди.

Ана шу кўтарилиш бутун Араб халифалигини, Якин ва ўрта шарқни камраб олганлиги учун ҳам Шарқ Уйғониш даври деб аталди. Бу уйғониш жараёни IX асрлардан бошланиб XV-XVI асрларгача давом этди.

Марказлашган Араб халифалигида илм-фан тараққиёти, ижтимоий-иқтисодий тараққиёт ва қадимги маънавий ёдгорликлар Мовароуннахр ва Хуросонда IX асрларга келиб маънавий кўтарилиш, Шарқ Ренессанси - уйғониш даврининг бошланишига олиб келди- Бутун Шарқ билан бир қаторда, Мовароуннахр ҳам илм-фан ва маърифат соҳасида ўз хизматлари билан дунёга машхур бўлган файласуф ва мунажжим, математика, физика, тиббиёт, тарих, тил ва адабиёт, педагогика соҳасида илмий мероси билан ном қолдирган Ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Ал-Фарғоний, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино каби қомусий олимлар майдонга келди-Қомусий олимлар ўз илмий меросида таълимий-ахлоқий асарлар яратишга ҳам катта эътибор бериб, бу асарларда илгари сурилган ғоялар инсоннинг ҳам ақлий, ҳам ахлоқий, эстетик ва жисмоний жихатдан камол топишида, педагогик фикр тараққиётида катта аҳамиятга эга бўлади.

Шунингдек Шарқ Уйғониш даврида соф педагогик асарлар яратиб, таълим-тарбияда инсон такомиллининг хусусий ва умумий методлар ҳақида ўлмас таълимоти билан ном қолдирган, тарбияшунос олимлар ҳам майдонга чиқди.

Демак, Уйғониш даври инсон камолати муаммолари икки йўналишда:

1.Қомусий олимлар юкодий меросида комил инсонни тарбиялаш муаммоси.

2.Соф таълимий-ахлоқий асарларда комил инсонни тарбиялаш муаммолари ёритилганини кўрамиз.

Қуйида биз қомусий олимларнинг таълим тарбия тўғрисидаги фикрлари, маънавий, ахлоқий қарашлари ҳақида тўхталамиз.

Ал-Хоразмий (783-850) Жаҳон математика фанининг буюк намояндаси Муҳаммад Ибн Мусо ал-Хоразмий тахминан 783 й. Хоразмда туғилади.

У бошланғич маълумотни ўз уйида отасидан олган. Чунки унинг отаси ўқимишли бўлган. Қадимий диний урф - одатларни, ерли халқ ёзувларини билган. Диний ва илмий адабиётлардан хабардор бўлган. Шунинг учун Ал-Хоразмий болалигидаёқ бу илмий манбалардан ўрганиш имконига эга бўлган. Хоразмий математика билан жуда берилиб шуғулланган. Шу соҳага оид барча асарларни қунт билан ўрганган. У араб, форс, юнон тилларини ҳам ўрганиб, бу тилда яратилган асарларни ҳам ўқий олиш қобилиятига эга бўлган. У «Ал жабр ва ал-муқобала» асари билан математика фанини ривожлантирди ҳамда амалда қўллаш усулларини баён этди. «Ал-жабр» кейинчалик математиканинг алоҳида бўлимига айланди ва «алгебра» деб аталадиган бўлди.

Хоразмийнинг математикага оид иккинчи китоби «Ҳинд арифметикаси ҳақида китоб» бўлиб, улар ўнлик системаси рақамларига бағишланган.

Хоразмий хиндларнинг фалакиёт жадвалларини таҳлил этиб, «Хоразмий зижи» номи билан машҳур астрономик жадваллар тузди. Шунингдек олим «Ер сатҳини ўлчаш», «Қуёш соати тўғрисида», «Яхудийлар тарихи ва уларнинг байрамларини белгилаш» каби асарлари билан фан соҳасига жуда катта ҳисса қўшди.

Булар маърифий-тарбияшунослик жихатидан ҳам ҳозирги кунда аҳамиятга моликдир.

Ал-Хоразмий билиш назариясига муҳим ҳисса қўшди. У биринчилардан бўлиб, синов-кузатиш ва синов методларига асос солди.

У биринчи марта инсонлар ўртасидаги муносабатларни математик шаклларда ифодалади.

Хулоса қилиб айтганда, ал-Хоразмий Европа ва шарқда фалакиёт ва математика соҳасида янги давр очди. Ҳиндларнинг ўнлик рақамлари Хоразмий туфайли «Араб рақамлари» номи билан бутун дунёга ёйилди.

Хоразмийнинг фалакиёт ва геодезияга оид кузатишлари, географияга оид асарлари, у чизган ер харитаси ҳам шарқ ва ғарб олимлари учун текшириш, кузатиш ишларини олиб боришда муҳим қўлланма бўлиб хизмат қилди.

Хуллас, ал-Хоразмий илмий билим, таълим методлари, илм-фанга қўшган ҳиссаси билан инсонни ақлий камолга етказишда, таълим-тарбияда ўз ўрнига эга бўлган буюк алломадир.

Абу Наср Форобий (873-950).

Форобий 873 йилда Сирдарёнинг фороб деган жойида туғилади. У бошланғич маълумотни уз юртида олади.

5 ёшдан у ёзиш ва ўқишни билар эди. У ёшлигиданоқ ўрта аср фанларини чуқур ўрганади. У илмий малакасини такомиллаштириш мақсадида 10 ёшдан Шош, Самарқанд ва Бухорога келиб таълим олади.

Лекин бу жойлар унинг илмга бўлган чанқоклигини қониқтирмайди. У Эроннинг Рай, Ҳамадон шаҳарларида бўлади.

У умрининг 40 йилдан ортиғини Бағдодда ўтказади. У бир вақтнинг ўзида араб, форс, юнон тилларини ўрганади.

Форобий аниқ фанлар: илми нужум, риёзиёт, мусиқа, табобат фанларига қизиқади. Лекин у кўпроқ фалсафа илми билан шуғулланади.

Тарихий манбаларга кўра у Бухорода бўлган кезларида Бухоро амири Мансур ибн Нух Сомонийнинг илтимосига кўра фалсафий асар «Ат-

тахлимий» асарини ёзади. Шу асари туфайли «Муаллим ас-соний» (иккинчи муаллим) лақаби билан машҳур бўлади. Олим 70 дан ортиқ тилда сўзлаша олган. У 160 дан ортиқ асарлар ёзган. Бизгача 40 га яқини етиб келган холос.

Фаробий асарларининг мазмунига қараб 7 та катта гуруҳга бўлиб чиқишимиз мумкин. Ана шу туркумлаш жараёнидаги энг муҳим бўлими тарбия масаласига бағишланган еттинчи қисмдир. У таълим - тарбияга оид, «Бахт-саодатга эришиш йўллари ҳақида рисола», «Фозил одамлар шаҳри», «Фазилатли хулқлар», «Шаҳарни ўрганиш ҳақида» каби асарлар яратган.

Олимнинг юқорида биз тилга олган асарлари бутун жаҳон зиёлилари томонидан ҳақли равишда юксак баҳолангандир.

Фаробийнинг асарлари араб тилидан дунёнинг кўп тилларига-рус, инглиз, испан, француз, ўзбек тилларига таржима қилинган.

Фаробий ниҳоятда буюк олим ва мутафаккир эди. Чунончи, унинг асарларини ўрганиш шуни кўрсатадики, ўз илмий қарашлари билан янги даврга дарча оча билган ва замондошларидан бир неча аср олға кетган.

Фаробийнинг қуйидаги педагогик қарашлари ёшларга муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Фаробий биринчи бўлиб таълим ва тарбияга таъриф берган олимдир.

1. Таълим - сўз ва ўрганиш билангина амалга оширилади.
2. Тарбия - эса амалиёт, иш-тажриба билан, яъни шу йўл орқали амалга оширилади, дейди.

3. Ҳар кимки илм, ҳикматаи деса, уни ёшлигидан бошласин, сўзининг устидан чиқсин, ёмон ишлардан сақланадиган бўлсин, хиёнат, макр ва ҳийлалардан узоқ бўлсин, диёнатли бўлсин, илм ва аҳли илмдан мол-дунёсини аямасин.

4. Инсон яхши тарбия кўрмаган ва турмушда яхши тажриба орттирмаган бўлса, у кўп нарсаларни назарга илмай ва улардан жирканади. Бундай нарсалар унга ноўрин бўлиб кўринган нарсалар зарурий бўлиб чиқади.

5.Маълумки, инсон ҳеч қачон туғилганда яхши ёки ёмон бўлиб туғилмайди... Бироқ ҳар бир кишида бирон бир фазилатга ёки қабихликка майл, қобилият бўлади ва шу фазилатларни 2 турга бўлади.

1.Фикрий фазилат

2.Хулқий

Фикрий фазилат ақлий қувватга кириб, ақллилик, донолик фаҳм-фаросатлилик зехнлиликдан иборат.

Хулқий фазилат - интилувчи қувватга кириб иффат, инжоат, саҳийлик ва адолатлиликни ўз ичига олади. Ёмон фазилатлар разилликдир.

Хулоса қилиб айтганда, Форобийнинг юқоридаги таълим-тарбияга оид концепцияси шахсни комил инсон қилиб тарбиялашда музсим рол ўйнайди.

Абу Райҳон Беруний (973-1048)

Қомусий олим Абу Райҳон Беруний 9734 сентябрда Хоразмда дунёга келади.

Беруний ёшлигидан илмга айниқса аниқ фанларга қизиқади. У математика, жўғрофия, юлдузлар илми, тиббиёт фанларига оид кўп китобларни ўқиб чиқади. Форс ва араб тилларини ва қадимги аجدодлар тилларини қунт билан ўрганади.

Беруний бир неча йил коинот, металллар ва қимматбаҳо тошлар устида кузатишлар ва тажрибалар олиб боради ва кейинчалик ана шу тадқиқотлари асосида «Минерология» асарини яратади. Унинг «Геодезия» асарида география ва астрономия фанлари билан бир қаторда полеонтологик кузатишлари натижалари ҳам баён қилинган.

Берунийнинг яна бир муҳим асари «Мунажжимлик санъатидан бошланғич тушунчалар"дир. Бу асарда ҳам у бир қанча фанлар юзасидан дастлабки тушунча ва маълумотлар берган. Олим 1030 йилда ўзининг Шарк ва Ғарбда кенг эътироф қилинган машҳур «Хиндистон» асарини яратади. Асарда Берунийнинг Хиндистон ҳақидаги барча қарашлари ўз ифодасини топган.

Ҳаммаси бўлиб 150 дан ортиқ асарлар яратган. Олим ўз асарларини ўша давр анъанасига кўра араб тилида ёзган. Беруний юқоридаги асарларида инсон камолоти ҳақида ўз қарашларини баён этади.

Беруний мамлакат ободончилиги илм-фаннинг равнақиға боғлиқ бўлса, ёшларнинг бахт-саодати ва камолотини унинг билими, ахлоқи ва маърифатида деб билади.

Шунинг учун у ёшларни илм-маърифатга чорлайди. Беруний ёшлардан раҳмдил, меҳрибон, кишиларга илтифотли, ҳайрихоҳ, бўлишни, нажотсиз одамга қўл чўзишни, маккорлик, айёрлик, адолатсизлик, бойликка хирс қўйиш, ёлғон гапириш каби сифатларга йўл қўймасликни талаб қилади.

Беруний инсонни табиатнинг энг олий камолоти деб қарайди. У инсоннинг маънавий қиёфасидаги барча ахлоқий хислатларни яхшилик ва ёмонлик каби 2 турға бўлади.

Беруний инсон ва ахлоқий тарбия ҳақида фикр юритар экан, «инсонға ер юзини обод этиши ва уни бошқариб туриши учун ақл-заковат ато этилган, шунинг учун ҳар бир инсон юксак ахлоқли бўлиши лозим», - дейди.

Ақлий тарбия, дейди Беруний, кишининг тафаккурини ривожлантириб, дунёқарашини кенгайтиради. Унинг

ўз-ўзини англаб этишиға таъсир этади.

Мутафаккир инсон камолотида меҳнат ва меҳнат тарбияси ҳақида муҳим фикрларни баён этади. У ҳар бир ҳунар эгасининг меҳнатиға қараб турларға бўлади.

Оғир меҳнат сифатида бинокор, кўмир қазувчи, ҳунарманд, фан соҳиблари меҳнاتини келтиради. Айниқса, илм аҳли, олимлар меҳнатиға алоҳида эътибор беради ва ҳайрихоҳ бўлишға чақиради. Шу билан бирға оғир меҳнат қилувчи кончилар, ер остида ишловчилар, деҳқонлар ҳақида гапириб, уларнинг меҳнатини рағбатлантириб туриш керак дейди.

Олим болаларни меҳнатға ўргатиш методлари, йўллари ҳақида ҳам фикр юритади. У болаларни энг кичик илк ёшидан меҳнатға ўргатиш керак дейди.

Беруний «Минерология» асарида фақат қимматбаҳо металллар, тошлар ҳақида эмас, ҳунармандчиликка оид, шогирд тайёрлаш жараёни, усталарнинг ҳунар ўргатиш методлари ҳақида қимматли фикрлар билдиради.

«Сайдана» номли машҳур асарида эса шарқдаги доривор ўсимликларнинг тавсифи баён қилинган. Беруний инсон камолотида 3 нарсани муҳим роль ўйнайди дейди.

1.Ирсият.

2.Муҳит.

3.Тарбия.

Берунийнинг илмий билимларни эгаллаш йўллари, усуллари ҳақидаги фикрлари ҳозирги давр учун ҳам долзарбдир. ўқувчига билим беришда у:

-ўқувчини зериктирмаслик;

билим беришда бир хил нарсани ёки бир хил фанни ўргатавермаслик;

-узвийлик, изчиллик;

-янги мавзуларни қизиқарли, асосан, кўрғазмали баён этиш ва хоказога эътибор бериш кераклигини уқтиради.

Олим фан соҳасидаги ёдгорликларни, илмий билимларга оид қолдирилган барча бойликларни қунт билан ўрганишга даъват этади. Илм толибларига қалбни ёмон илатлардан, қотиб қолган урф-одатлардан, хирсдан, беҳуда рақобатдан, очкўзликдан, шон-шуҳратдан сакланиши зарурлигини уқтиради.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, Берунийнинг комил инсонни шакллантиришга оид бу фикрлари ўз замонаси учун эмас, ҳозирги давр таълим-тарбиясини такомиллаштиришда ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Абу Али Ибн Сино (**980-1037**) 980 йилда Бухоро шаҳри яқинидаги Афшона қишлоғида кичик амалдор оиласида дунёга келади. Унинг отаси Абдуллох ва унинг дўстлари билимдон кишилар бўлиб, уларнинг илмий мунозараларида ёш Ибн Сино ҳам қатнашар эди. Бундай оилавий муҳит,

Бухоро шаҳридаги кўплаб мадрасалар, касалхона ва нодир китоблар сақланадиган кутубхоналарнинг мавжудлиги ҳам ёш ва иқтидорли Ибн Синога ўз таъсирини кўрсатади.

У мактабда ўқиб кўпгина устозлардан таълим олади. Масалан: Абдуллох Нотилийдан фалсафа, мантиқ, хандаса буиича, Бухоролик Абу Мансур Қамарийдан тил бўиича таълим олади.

IX аср охири ва X аср бошларига келиб ўлкада сиёсий ижтимоий вазият мураккаблашади. Шунинг учун Ибн Сино Хоразмга-Урганчга кўчиб ўтади. Хоразмда бир қатор олимлар билан ҳамкорликда Беруний бошқараётган «Маъмун академиясида» илмий иш билан шуғулланади. Натижада ўзининг йирик асари «Тиб конунлари», «Аш-Шифо» устида иш олиб боради.

Ибн Сино фаннинг турли соҳасига оид 450 дан ортик асар яратади. Лекин бизгача 250 га яқини етиб келган бўлиб, улардан 50 дан ортик қўл ёзмалари Ўзбекистон фанлар Академияси Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг китоб фондида сақланиб келмоқда.

У таълим-тарбияга таъллукли бўлган қуйидаги асарларни яратган. Масалан: «Тадбир ал-Манозил» (турар жойни бошқариш), «Ахлоқ ҳақида рисола», «Бурч ҳақида рисола», «Нафсни покиза тутиш», «Баданни бошқариш», «Адолат ҳақида китоб», «Ал-конун», «Ишқ ҳақида рисола», «Хай ибн-Якзон», «Номознинг моҳияти ҳақида рисола», «Зиёрат килишнинг маъноси ҳақида», «Ан-Нажот», «Аш-Шифо», «Донишнома» каби асарлари билан илм-фанга ҳисса қўшган буюк алломадир.

Шунинг учун ҳам Шарқда унга, "Шайх ур-Раис" - яъни олимларнинг олими деган юксак унвон берилган.

У ўзининг «Ахлоққа оид рисола»сида инсоннинг умумий фазилати ҳақида гапириб, кишиларда юз берадиган яхши ва ёмон хулқларнинг пайдо бўлиш сабаблари тўғрисида тўхталади. Унинг фикрича яхши ва ёмон хулқларнинг ҳаммаси одатдан пайдо бўлади, одамларнинг яхши ёки ёмон бўлишида ҳукумат аҳлларининг таъсири ҳам зўр бўлади, дейди.

Ибн Сино ахлоқий ҳислатлардан: иффат, каноат, сахийлик, шижоат, сабр, мулойимлик, сирни саклай билишлик, илм- маърифатли бўлиш, камтарлик, адолатлилик, дўстлик, вафодорлик каби ахлоқий категорияларга таъриф беради. У инсоний фазилатларга:

Жасурлик - бирор ишни бажаришда кишининг жасурлиги; Чидамлилик - инсон бошига тушган ёмонликни тўхтатиб турувчи қувват;

Ақллилик - бирор ишни бажаришда шошма-шошарлик килишдан сакловчи қувват;

Зийраклик - сезги берган нарсаларнинг ҳақиқий маъносини тезлик билан тушинишга ёрдам берувчи қувват.

Ибн Синонинг фикрича инсонлар хулғқ-атворида бирмунча нуқсонлар бор. Булар: алдаш, рашк, ўч олиш, адоват, бўхтон, иродасизлик кабилардир.

У фанлар тавсифи хакида ҳам фикр билдирган Олим биринчи ўринга тиббиёт фанларини кўяди. фалсафани эса икки гуруҳга-назарий ва амалий гуруҳга бўлади. У биринчи гуруҳга этика, иг^тисод, сиёсатни киритади.

Иккинчи гуруҳга физика, математика, метафизика дунё қонуниятларини ўрганувчи барча фанларни киритган. Олим физика, адабиёт, тарих фанлари билан шуғулланган.

Ибн Сино билим олишда болаларни жамоа бўлиб мактабда ўқитиш зарурлигини кўрсатади ва таълимда куйидагиларга риоя этиш зарурлигини таъкидлайди.

- болага билим беришда бирданига китобга банд килиб қўймаслик;
- таълимда енгилдан оғирга бориш оркали билим бериш;
- олиб бориладиган машқлар болалар ёшига мос бўлиши;
- ўқитишда жамоа бўлиб мактабда ўқитишга эътибор бериш;
- билим беришда болаларнинг майли, қизиқиши ва қобилиятини ҳисобга олиш;
- ўқитишни жисмоний машқлар билан кўшиб олиб бориш.

Бу талаблар ҳозирги давр таълим тамойилларига ҳам мос келиши билан қимматли бўлиб, болаларни енгил-елпи билим олиш эмас, балки ҳар томонлама чуқур ва мустаҳкам билим олишига ёрдам беради.

У бола тарбияси ҳақида фикр билдирар экан, бола тарбиясини унга исм қўйишдан бошлашни лозим деб топади. Болага муносиб исм танлаш ота-онанинг дастлабки олижаноб вазифаси деб билади. Агар қадимги юнон файласуфлари Платон ва Аристотеллар бола тарбиясини давлат ихтиёрига қўйсалар, Ибн Сино бола тарбияси билан аввало ота-она шуғулланиши керак дейди.

Хулоса қилиб айтганда, Ибн Сино буюк олим, файласуф, адиб, табиб бўлиши билан бирга буюк мураббий эди. У таълим-тарбия ҳақида жуда кўп бош қотиради.

Олимнинг педагогика фанига қўшган хиссаси шундаки, у таълимий тарбиявий қарашларида инсоннинг ҳам ақлий, ҳам ахлоқий, ҳам эстетик ҳамда жисмоний томондан ривожланиши, камолга етишининг мезонини ишлаб чиқади.

Тарбия тизимига жисмоний тарбиянинг киритилиши эса олимнинг тарбия соҳасидаги катта хизматларидан ҳисобланади.

Яна унинг хизматларидан бири шундаки, у инсоннинг меҳнати, қобилияти, ақл-заковатини улуғлади, ундаги қудратга ишонди. Инсон тафаккурининг тантана қилиши кераклигини тарғиб қилди.

Шарқ педагогик таълимотида таълимий -ахлоқий қарашлар

(Юсуф Хос Ҳожиб, Кайковус ва Аҳмад Юғнакийларнинг таълимий ахлоқий қарашлари)

Маълумки, Шарқ Уйғониш даврида маънавий-маърифий соҳада асосий масала инсон муаммоси бўлган.

Шунинг учун ҳам таълим-тарбия масалаларига катта эътибор берилган. Дидактик асарларда Шарққа хос бўлган инсоннинг ахлоқий, руҳий камолоти, олий даражадаги юксалиш муаммоси етакчи ғоя бўлган. Инсонийлик, инсонни улуғлаш ғояси таълим-тарбияга оид яратилган асарларнинг асосий ўзаги саналган. Бу ғояни, яъни инсонпарварлик ғоясини амалга оширишнинг асосий воситалари сифатида юксак ахлоқий одатлар, инсоний муносабатлар ва ҳислатларни таркиб топтиришга олиб келувчи таълим-тарбияни амалга ошириш муҳим масала қилиб қўйилган. Зеро, инсонийлик ғоясида юксак ахлоқий ҳислатлар ифодалангани учун ҳам Шарқ Уйғониш даври фалсафаси ва педагогикасида таълимий-ахлоқий йўналиш муҳим аҳамият касб этди. Ахлоқ масаласи файласуфларнинг ҳам, буюк мутафаккирларнинг ҳам, тарихчи-ю шоир ҳамда адибларнинг ҳам бирдек диққат марказида бўлди. Таълимий-ахлоқий рисоалар пайдо бўлиб, ахлоқнинг ҳам назарий, ҳам амалий масалалари таҳлил этилди. «Қутадғу билиг», «Ахлоқи Носирий»,

«Қобуснома», «Ҳиббат ул-хақойиқ», «Ғулистон», «Бўстон», «Ахлоқи Жалолий», «Ахлоқи Мухсиний», «Махбуб ул-қулуб» каби Юсуф Хос Ҳожиб, Насириддин Тусий, Кайковус, Аҳмад Юғнакий, Муслихиддин Саъдий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Жалолиддин Давоний, Ҳусайн Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий асарлари юқорида таъкидлаганимиз инсон шахсини маънавий-ахлоқий шакллантириш муаммосини ҳал этиш соҳасида яратилган соф педагогик асарлар сифатида муҳим аҳамиятга эга. Мазкур таълимий-ахлоқий асарларда инсоннинг маънавий камолга етишида

юксак ахлоқга эга бўлиши илм-фанни эгаллаши асосидагина амалга ошиши мумкин, деган ғоя илгари сурилди.

Юсуф Хос Ҳожиб Х асрнинг ўрталарида ташкил топган Қорахонийлар хукмронлиги даврида яшаб ижод этди. Қорахонийлар Сирдарёдан Еттисувгача, Шимолий Фарғона ва бутун Шарқни Туркистонда хукмронлигини ўрнатгандан сўнг Мовароуннахрнинг ичкрасига ҳам кириб бориб, Қошғардан тортиб Каспийгача бўлган кенг майдонда ўз давлатини таркиб топтирган эди. Унинг маркази Қошғар (Урдукент) бўлиб, шимолда Боласоғун (Кўзурду), ғарбда Самарканд, марказда ўзганд шаҳарлари ҳам йирик марказий шаҳарлардан хисобланади.

Ҳар бир давлатда бўлганидек, Қорахонийлар давлатининг ҳам идора қилиш усули, юргизадиган сиёсати, қонунлари тарбия тамойиллари ифодаланган қомус - низомнома зарур эди.

Худди ана шундай зарурият туфайли «Қутадғу билиг» (1069-1070) асари яратилди. Бу асарда Қорахонийлар давлатини мустахкамлаш учун идора усулларини яратиш, барча табақа ва тоифадаги кишиларнинг хулқ-атвори, жамиятдаги тутган ўрни, давлатни иқтисодий, ижтимоий, маданий жихатдан мустахкамлаш, давлатнинг мустахкамлигининг биринчи таянчи - инсонни маънавий камолга етказиш масалалари қамраб олинади.

Юсуф Хос Ҳожиб бу мураккаб вазифани хал этишда фақат донишманд, қомусий мутафаккир сифатидагина эмас, балки тарбияшунос олим сифатида ҳам ўзини намоён этди.

Шунга кўра, у яратган «Қутадғу билиг» асари таълим-тарбия тарихи, унинг назарий масалалари, комил инсонни- шакллантиришда айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

«Қутадғу билиг» асарида ҳокимият Қорахонийлар қўлига ўтиши муносабати билан таълим ва тарбиянинг ҳам ҳокимиятни мустахкамлаш ва тараққий эттириш учун хизмат этадиган ўзига хос талаб ва тамойилларини белгилаш зарур эди. Шунинг учун ҳам мазкур асар дидактик, яъни таълимий-ахлоқий усулда езилди.

Қутадғу билиг- бахт-саодатга элтувчи билим, таълим деган маънони билдиради. Демак асар номидан ҳам унинг панд-насихат, таълим-тарбияга оид етук дидактик асар, ҳар томонлама етук инсонни тарбиялайдиган дарслик эканлиги яққол кўриниб турибди. «Қутадғу билиг» асари Шарқда панднома туркумидаги анъанавий китоб тузиш тартибига риоя килинган ҳолда тузилган.

Аввал насрий мукддима, сўнг 73 бобдан иборат китобнинг мундарижаси берилади. Дастлабки ўн бир фасли дебоचा бўлиб, ҳамда, наът ва Қорахонни мадх этиш, таълим мақсади, етти кавокиб ва ўн икки бурж, тилнинг аҳамияти, муаллифнинг узри, эзгулик ҳақида, билим олишнинг аҳамияти, китобга ном берилиши, кексаликдан афсусланиш каби фасллардан иборатдир. ўн иккинчи фаслдан бошлаб асосий воқеа баёни эътироф этилади. Лекин асарда тўрт қаҳрамон — Кунтуғди - адолат рамзи, вазир — Ойтўлди — давлат ва бахт рамзи, вазирнинг ўғли ўғдулмиш — ақл рамзи, сифатида, ўзгурмиш - вазирнинг қариндоши - қаноат тимсоли ўртасидаги мунозара асосида ҳаётий масалалар бир-бирига боғланган ҳолда баён этилиб, китобни ёзишдан ўз олдига қўйган мақсадга бўйсундирилади.

Минг йилга яқин даврдан бери халқни, айниқса, ёшларни ҳаётга, амалий фаолиятга тайерлашда қўлланма бўлиб келаётган «Қобуснома» асари эса ҳозирги ўзгаришлар даврида инсонни маънавий камолатга етказишда янада муҳим аҳамият касб этмоқда. Мазкур асар жуда кўп шарқ ва ғарб тилларига таржима этилган. Унинг муаллифи Унсурул Маолий Кайковус гилон қабиласидан бўлиб, Табристонда (Ҳозирда Каспий денгизининг жанубидаги ҳудуд) яшаган. Аммо биз Кайковус ва унинг авлодлари ҳақида жуда оз маълумотга эгамиз.

Кайковуснинг ўзи таъкидлаганидек, бутун бир асар охириги бобда таъриф берилган жавонмардлар тарбиясига бағишланган. Кайковус «... барча фикр ва тушунчаларим сенинг учун китобга ёздим ва ҳар бир илм, ҳар ҳунар ва ҳар пешақим билур эдим, ҳаммасини қирқ тўрт бобда баён этдим», дейиш билан ҳар бир ёшнинг ақлий, ахлоқий, жисмоний тарбиясига оид турмуш

тажрибаси билан боғланган ҳолда камолга етказиш йўллари ва усулларини баён этган. Китобда жавонмардлар эгаллаши зарур бўлган қуйидаги йўналишларда таълим-тарбия бериш назарияси кўзда тутилган:

1. Билим ҳақида.
2. Ҳунар ва турли касб эгалари ҳақида.
3. Турмуш ва хулқ-одоб қоидалари ҳақида.
4. Жисмоний етуклик ҳақида.

Қорахонийлар ҳукмронлиги даврида яратилган таълимий ахлоқий асарлардан яна бири Аҳмад Юғнакийнинг «Ҳиббат ул-ҳақойиқ» («Ҳақиқатлар совғаси») асаридир.

Мазкур асар мазмунини ҳам ўз даврининг ижтимоий, сиёсий, диний, ахлоқий, иқтисодий масалалар ва уларни маълум талаблар асосида тартибга солиш ташкил этади.

«Ҳиббат ул-ҳақойиқ» Тўғрул Қилич Сипоҳсолорбекнинг номига атаб ёзилганлиги манбаларда келтирилади. Унинг ёзилган вақти тахминан XII аср бошларига тўғри келиши таъкидланади.

«Қутадлғу билиг» каби Аҳмад Юғнакийнинг «Ҳиббат ул-ҳақойиқ» асари ҳам қорахонийлар ҳукмронлиги даврида мамлакатнинг маънавий ҳаёт даражасини кўтаришга хизмат қилиш мақсадида ёзилган. Унинг мазмуни ҳам дидактик характерга эга. «Ҳиббат ул-ҳақойиқ» асари мундарижасининг ўзиёқ буни кўрсатиб туради.

Асар ўн тўрт бобдан иборат. Достоннинг дастлабки тўрт боби анъанага кўра муқаддима бўлиб, бешинчи бобдан асосий қисм бошланган. Бу бобларда, асосан, билимнинг аҳамияти, жаҳолатнинг зарари, тил одоби, дунёнинг фонийлиги, саховат ва бахиллик, камтарлик ҳамда ахлоқчиликнинг энг муҳим хусусиятлари тараннум этилади.

Аҳмад Юғнакийнинг «Ҳиббат ул-ҳақойиқ» асарида ҳам марказий ўринда инсон, унинг ҳар томонлама етук қилиб тарбиялаш масаласи туради.

Асарда бошқа таълимий-ахлоқнинг асарлар каби инсонни баркамол этишнинг асосий белгиси бу унинг хушхулқлигидир, дейилади. Шунинг учун

адиб асарда ахлокий таркибий кисми саналган тилни тийиш, мол дунёга мухаббат қўйишнинг оқибатлари, саховат ва бахиллик, камтарлик, жиноят йўлидан сакланиш ҳақида, харом ва ҳалолликнинг фарзлари, уларни бири-биридан фарқлай олиш, эътиқод ва садоқат каби муҳям масалалар устида фикр юритади.

XIV-XVI асрларда Мовароуннахрда тарбия, мактаб ва педагогик фикр тараққиёти

Тарихдан бизга маълумки, Мовароуннахрда қарийиб бир ярим аср давомида Мовароуннахр мўғул истилочилари томонидан вайрон этилди. Фан- маданият, маърифатга жуда катта путур етказилди. Хонавайрон бўлган Мовароуннахр халқи XIV асрнинг бошларига келиб Мўғул истилочилари зулмидан кутила бошлади. Мовароуннахрда кучли давлат тузишга бўлган интилиш ғолиб келди. Мўғул истилочиларига қарши Бухорода халқ Махмуд Торобий бошчилигида қўзғалди, Самарканд ва Хуросонда эса Сарбадорлар қўзғалонлари рўй берди. Натижада Сарбадорлар узоқ муддат хатто ҳокимиятни ҳам бошқариб турдилар.

Марказлаиан буюк Темур давлатининг барпо этилиши билан Моварауннахрда яна фан ва маданият, маориф кайтадан раванк топа бошлади. Шунинг учун ҳам тарихда XIV асрнинг иккинчи ярми ва XV аср ўрта Осиёда Шарк ўйғониш даврининг иккинчи босқичи дейилиши бежиз эмас... чунки, бу даврга келиб, Марказий Осиёда иктисодиёт, фан ва маданият гуркираб ривожланди.

Амир Темур ҳукмронлиги даврида жаҳоннинг кўплаб шаҳарларидан Самарқандга хунармандлар, санъаткорлар, муҳандислар, олиму-фозиллар олиб келинди ва уларнинг тажрибаларидан илм-маърифат, маданият ва қурилиш жабхаларида кенг фойдаланилди. Самарқанд ва Хиротда мадрасалар, расадхоналар, боғу-роғлар, маданият ўчоғлари барпо этилди. Шу даврга келиб тиббиёт илмини ўрганишга қизиқиш янада кучайди. Риёзиёт, фалакиёт, жўғрофия, тарих, адабиёт, фалсафа, ҳуқуқий, тарғибот, тарбияшуносликка оид бир қатор ажойиб ва муҳим асарлар яратилди. Форобий, Ибн Сино, Беруний, Умар ^айём, Саъдий, Ал-Хоразмий, Ал-Фарғоний, Имом Бухорий, Ат-Термизий меросларини, шунингдек, юнон-рим маданиятини ўрганишга ҳаракат кучайди. Мамлакатда давлатни бошқаришни

мукаммаллаштириш, қурилиш, ободончилик, суғориш ишларига, шаҳарлар ўртасидаги савдо йўлларини кенгайтиришга катта эътибор берилди.

Замондош тарихчиларнинг эътирофи этишича, соҳибқирон Темурнинг энг характерли хусусиятлари - давлат, мамлакат ва фуқаронинг ғамхўри бўлганлиги эди. Жаҳонгирлик қондаси эса ҳақиқат - сихат-саломатлик, ҳақиқат-тартиб, ҳақиқат - адолат деб тушунилган.

Буюк бобокалонимиз ҳар вақт: «Инсонпарварлик ва мардликни Аллоҳ ҳам, халқ ҳам улуглайди», деган ҳикматли сўзни такрорлашни ҳуш кўрган ва ҳаётда ўзлари бунга амал қилганлар. Даставвал шуни айтиш керакки, Амир Темур, одоб - ахлоқ, иймон-этикод, таълим-тарбия соҳасида ўзи юксакликка, мукаммалликка

эришган сиймолардан биридир. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун унинг ўзи томонидан яратилган одоб-ахлоққа оид дастурлар, ўғитлар, панд-насихатларни, шунингдек Соҳибқирон ҳақидаги тарихий асарларни кўздан кечириш kifоя.

Тарих фанлари доктори проф. Ашраф Аҳмад Соҳибқирон Амир Темурнинг ўзи амал қилган сифатларни юксак баҳолайди. Булар қуйидагилар:

-... Ҳаммага ҳам бир хил: жиддий ва одил қарадим... Бойни камбағалдан устун қўймадим;

-... Исломга катъий риоя қилдим. ...

-Мен камбағалларга қўп хайр-эҳсон қилдим. Ҳар можаро ва муаммони диққат билан текширдим ва уни мумкин қадар тўғри ҳал қилишга бутун жаҳдимни сарф қилдим;

-Халойикка раҳм қилдим, барчага нафъ етқурдим.

-... Бировга ноҳақ озор етказмадим ва мендан ёрдам сўраб келганларни кўкрашдан итармадим...; -Исломга тааллуқли ишларни мен ҳар доим кундалик ва дунёвий ишлардан устун қилиб келдим...;

-Барча сўзларимдан доим ҳақиқатгўйликка амал қилдим...

-Мен ҳар кимга ваъда берсам, унга вафо қилдим...;

-Доимо ўзимни Аллоҳнинг ердаги мулкининг посбони деб билдим ва парвардигор изнисиз уни сарф этмадим...;

-Мен ҳар доим инсоф байрошни баланд кўтардим ва иймон таркатишни ўз буюклигимнинг кудратли замини деб билдим...;

-Мен доим саидларга эҳтиром билан карадим, уламо ва шайхларни эъзозладим...

Шундай қилиб соҳибқирон Амир Темурнинг ибратли, ҳаётий панд-насихатлари ва пурмаъно ўғитларининг ҳар бир мазмун ва маъно кенглиги, мантикнинг кучлилиги, теранлиги, таъсири умуминсоний кадриятлар асосига қаратилганлиги билан алоҳида аҳамият касб этади, уларни ҳадсиз ҳазина, одоб-ахлоққа оид дастурлар дея оламиз.

Улуғбек ташаббуси билан ўлкада илм-фан, адабиёт, санъат ахллари фанларнинг янги-янги кирраларини оча бошладилар. Улуғбек ўз фаолиятида асосан фалакиётни ривожлантиришга катта аҳамият беради, бу билан бирга, кўплаб истеъдодли шоирлар, ижодкорларни тўплаб, улар фаолият кўрсатишлари учун шароит яратади. Маънавий ва моддий жихатдан рағбатлантириб туради. Масалан унинг раҳномолигида меъморчилик равнақ топди. Бухоро, Самарканд ва Ғижкдувонда мадрасалар, Марвда хайрия муассасалари ҳамда «Чихл устун» ("Қирк устун"), «Боғи майдон» каби боғлар барпо этилади. Улуғбек 1424 йилда Самаркандда Обирахмат суви ёнида Ғиёсиддин Жамшид, Абдували Биржоний, Мансур Коший, Мирим Чалабий ва бошқа олимлар билан биргаликда курган расадхонасида сайёралар сирини ўрганади. Унинг бошчилигида юздан ортиқ олимлар илмий-тадқиқотлар олиб боради, фалакиёт ва математика соҳасида катта кашфиётлар қилиб жаҳонга машхур бўлдилар. Бу тадқиқотлар жаҳонга донғи кетган Самарқанд расадхонасида амалга оширилади. Натижада, Улуғбек 1018 юздузнинг ҳолати ва ҳаракатини аниқлайди, фалакиётга доир бир неча асарлар ёзади. Бу асарларнинг асосий мазмунини «Зижи Кўрагоний» деб аталмиш фалакиёт жадвали ташкил этади. Жадвал жаҳон фани ривожига муҳим ҳисса бўлиб кўшилади.

Марказий Осиёда фан ва маданиятнинг ривожланишига салмоқли хисса қўшган, ўзининг ғоят самарали фаолияти билан тарихда ўчмас из қолдирган, темурийлар авлодининг сўнгги вакилларида бири Умар Шайх Мирзо Ўғли Захириддин Муҳаммад Бобурдир. Бобур Мирзо Фарғона вилоятининг ҳукмдори Умаршайх, яъни Соҳибкирон Амир Темурнинг чевараси оиласида 1483 йилда таваллуд топди. Бобур сарой муҳитида тарбияланди ва ўқиди, ёшлигидан илмга, шеърятга берилди. Довюраклиги, жасурлиги ва эпчиллиги туфайли уни «Бобур яъни «Йўлбарс» деб атадилар.

Захириддин Муҳаммад Бобур илм ва фаннинг, санъатнинг, умуман ҳаётнинг ҳамма соҳалари билан яқиндан кизиққан. Ғайрат ва ташаббус, синчковлик ва истеъдод Бобурни ривожланган феодал даврнинг улуғ сиймоларидан бирига айлантирди. ўткир зехнли Бобур Мирзо 9 ёшида саводини чиқаради, қуръонни ёд олди, шеърлар ёзиб уни шархлай билди. 10-12 ёшларида ҳарбий санъат сирларини, давлатни бошқариш усулини, жисмоний тарбия машқларини мукаммал даражада эгаллади.

Бобур ҳаётининг эсдаликлар ёзиш мактабини «Бобурнома» асари орқали бошлаб берди. Гулбаданбегим отаси Бобур вафотидан сўнг бу мактабни давом эттириб, «Хумоюннома» асарини ёзди. Бу мактаб XX аср адабиётида ҳам давом этди. «Эсдаликлар» (С.Айний), «Болалик» (Ойбек) в.б. асарлар. «Бобурнома» нисбатан тор маънода бўлсада, ёзувчи яшаган даврни, муҳитни бир мунча акс эттирди.

Бобурнинг таълим назариясидаги яна бир муҳим хусусияти, ўзи билган билимларни келажак авлодга илинишидир. Авлодим билсин деб элига ўргатгиси келади. Бу ҳол уни башариятга буюк маънавий бойликлар қолдиришига муваффақ қилди. Ундан мерос бўлиб қолган лирик шеърининг асарлар; «Бобурнома», «Мухтасар», «Мубаййин», «Волидия» ва бошқа асарлари жаҳон фанида, айниқса халқ тарбия қонунларида алоҳида ўрин тутади. «Бобурнома»да эса шу даражада кўп ва турли-туман маълумотлар борки, улардан ҳозирги даврдаги мавжуд фанларнинг деярли барча

соҳаларига тегишли маълумотларни олиш мумкин. Шу жihatдан қараганда, «Бобурнома» болалар ва ёшлар китобхонлигида катта аҳамиятга моликдир.

Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Ҳусайн Воиз Кошифийларнинг таълимий- ахлоқий қарашлари

Қомусий билимлар соҳиби, буюк мутафаккир Алишер Навоий фан ва санъатнинг турли соҳалари: адабиёт, тарих, тил билимларини ривожлантириш билан бирга, таълим-тарбияни такомиллаштиришга ҳам эътибор берди. У ўз «Хамса»сида, «Махбуб ул-қулуб» каби йирик таълимий-ахлоқий асарида, шунингдек, «Муножат», «Вақфия», «Мажолисун нафоис», «Муҳокамат ул - луғатайн» каби асарларида Абдурахмон Жомийнинг Арбаъийн номли асари таржимаси «Чихил ҳадис («Қирқ ҳадис)да тарбияга оид ўз қарашларини ифода этади. Алишер Навоий ўзининг баъдий асарларида комил инсон образларини яратиб, таълим-тарбия тўғрисидаги фикрларини ифодалаган бўлса, таълимий-ахлоқий асарларида эса комил инсонни шакллантиришнинг мазмуни, йўллари, усулларини баён этди.

Навоий тасаввуридаги комил инсонга хос бўлган энг юксак фазилатларга ижодкорлик, қобилият, илм-фанга муҳаббат ҳам қиради. Чунки бахтли ҳаётга интилган Навоийнинг ижодкор, оқил, қобилиятли, доно инсон ўзининг куч-қувватига, ақлу заковатига ишонади.

Алишер Навоий илмни қуёш ва ой ҳамда кундузга ўхшатиб, у инсонни бахт-саодатига элтади демоқчи бўлади: яъни бу мақолат «илм осмонининг юлдузлардек баланд мартабалилиги ҳақидаким, билимсизлик тунни ёритиш учун «айн» қуёш, «лом» ой, «мим» кундуз белгиларини кўрсатади; билимсизлик шомининг қоронғу кўриниши ҳақидаким, ғафлат чақини пастлик кечасида зохир қилиб, бу кечада бахтсизликдан хикоя айтади; олимнинг бутун бахтсиз вужудининг қуёшдек юксаклиги жохилнинг эса

бутун борлиғи бойлик, мол бўлса ҳам тупроқдек хорлиғи» ҳақида фикр баён этади.

Демак, Алишер Навоий илмни инсон камолати учун энг зарур фазилатлардан бири деб билади. У илмни инсонни, халқни нодонликдан, жаҳолатдан қутқарувчи омил сифатида таърифлайди. Алишер Навоий орзу қилган комил инсон ҳам фақат илмли бўлиши билан қаноатланиб қолмайди. Уни ҳақиқий инсон сифатида таърифлашга яна сабр-қаноат, саҳийлик, ҳиммат, тўғрилиқ, ростгўйлик, тавозеъ, адаб, ишқ-вафо ва ҳақозолар ҳам асос бўлади. Навоий инсоннинг ахлоқий ҳислатлари-яхши феъл-атворлар хусусида тўхталиб ўтар экан, аввало ҳар бир инсоний фазилатнинг таърифини беради.

У яхши феълларга қаноат, сабр, тавозеъ ва адаб, ишқ ва вафо, саховат, ҳиммат, қарам, мурувват, юмшоқ кўнгиллик (ҳилм) каби ҳислатларни киритиб, ҳар бирининг таърифидан сўнг танбех ва ҳикоятлар воситасида ўз фикрини тўлдиради. Навоий асарда мазкур ҳислатларга таъриф бериш билан бирга, уларга қарама-қарши бўлган ёмон иллатлардан қутулиш йўлларини баён этади.

Абдурахмон Жомий XV асрда яшаган бош а мутафаккирлар каби инсонни, унинг юксак ахлоқий ҳислатларини, гўзал фазилатларини баён этган алломалардан саналади.

Абдурахмон Жомий ҳам ўз асарларида инсоний юксакликни таъриф этади. Тадқиқотчи Ш.Шомухамедов А.Жомий ҳақида фикрлар экан, «Унинг шахсан ўзи бунга намуна бўлди, поклик шамларидан бири бўлиб порлади», - дейди.

Жомий учта лиртик девон, етти дostonдон иборат «ҳафт ранг» («Етти тахт»), таълим-тарбияга оид «Баҳористон» асарлари билан жаҳон маданияти тараққиётида муносиб ўринга эга бўлди.

Абдурахмон Жомийнинг таълимий-ахлоқий қарашлари Саъдийнинг Гулистон асари услубида ёзилган «Баҳористон» асари ва «Хафт авранга қирган «Тухфатул ахрор» ҳамда «Силсилатуз заҳаб»

(Олтин тизмалар») ва бошқа дostonларида ифодаланган. Бу дostonларда ва «Баҳористон»да Жомий ҳақиқий камолатга эришган инсон ҳақидаги қарашларини баён этади.

Жомий ўзининг машҳур «Силсилатуз заҳаб» («Олтин тизмалар») дostonида эса «Севимли азиз фарзандга насиҳат» бобида, аввало ҳар бир ёш билим олиши зарурлиги, чунки инсон умри

жуда қисқа бўлиб, бу улфни беҳуда ўтказмаслиги, аммо билим олгандан сўнг унга алмал қилиш лозимлигини таъкидлайди ва амалиётсиз илм ҳам беҳуда эканлигини алоҳида уқтиради.

Аллома илмнинг аҳамияти ҳақида гапирар экан, бу билимни эгаллашда китобнинг ҳар бир ёшнинг билим олишидзги ўрнига, унинг ҳислатларига алоҳида тўхтаб ўтади ва китобни «тери ёпинган олим» ўхшатади.

Ҳусайн Воиз Кошифий ҳам ўз даврининг йирик олими саналади.

Ҳусайн Воиз Кошифийнинг (тахм.1440-1505 йй.) Ҳиротда Абдурахмон Жомий, Алишер Навоийлар билан ҳамкорлиги илм-фан тараққиётида катта аҳамият касб этган.Ҳусайн Воиз Кошифий ахлоқ, нужум, мантиқ, адабиётшунослик, риёзиёт, ҳисоб, ислом тарихи, илоҳиёт, тарих, мусиқашунослик, тасвирий санъат, табобат илмига оид 200 дан ортиқ асар қолдириб, шарқ маънавий маданиятини ривожлантиришда ўз ўрнига эга.

Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, Ҳусайн Воиз Кошифийнинг "Ахлоқий Мухсиний" асари инглиз, немис, ўзбек, турк тилларига таржима қилинган. Мазкур асар Ҳусайн Бойқаронинг ўғли Абдулмуҳсин Мирзога бағишланган бўлиб, инсон камолоти учун энг зарур ҳислатлар таърифланади.

Асарда инсон ақлига, ақлий тарбияга катта эътибор берилади. Ақлни ҳақиқат сифатида таърифлаб, инсон ўзининг фаолиятини ақл ёрдамида амалга оширади, дейди.

У илм бойлик ва дунё орттириш учун эмас, балки ҳаёт кечириш учун зарурдир, чунки илм — доимий, мол-дунё ўткинчи деб тушунтиради. Ҳақиқий доно, билимдон кишилар ўткинчи нарсаларга эътибор бермайдилар, дейди. Демак, Кошифий илмни амалиёт билан боғлаб тушунтиради.

Кошифий хар бир ишнинг муваффақиятини билимларни амалда қўлланиши билан белгилаган. Бунда у инсон ақлини фаолиятнинг асоси сифатида талқин этиб, ўз навбатида бу фаолият янги билимларнинг пайдо бўлишига асос бўлади, дейди ва бу фикри билан анча илгарилаб кетади. Масалан, у "Ахлоқи Мухсиний" асарида ақл билан фаолиятнинг ўзаро алоқаси ҳақида гапирар экан, барча кишилар ақлга эҳтиёж сезади, ақл эса амалий фаолиятга эҳтиёж сезади. Ҳаракат, фаолият ақлнинг кўзгуси саналади. Ақл ёрдамида инсоният тажрибаси, маънавий қадриятлар йиғилиб боради ва келгуси авлодларга етказилади» деб таъкидлайди. Кошифий шунинг учун ҳам аввало илм-фан, олимларнинг жамиятдаги ўрнига катта баҳо беради, устозларнинг қадрига етиш зарурлигини уқтиради. Иккинчидан, устозга хурмат одоблилик намунаси сифатида ҳам қаралади.

“ПЕДАГОГИКА ТАРИХИ” ФАНИДАН

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

Рус мухожирлари Туркистон генерал -губернаторининг фармонида биноан қандай мақсадда маориф ислохотини ўтказган эдилар.

Рус мактаблари, рус – тубжой мактаблари, гимназия очиш мақсадида;

Рус-тубжой мактабларини очиш мақсадида;

Саводсизликни тугатиш мақсадида;

*Миллий ғурурни йўқотиш мақсадида;

Дастлабки янги усул мактаби Туркистоннинг қайси шаҳрида очилган эди.

*Андижон;

Қўқонда;

Марғилонда;

Тошкентда;

Жадид мактаби Бухородан кейин иккинчи бўлиб қайси шаҳарда очилган эди.

Андижонда;

*Қўқонда;

Тошкентда;

Самарқандда;

XIX асрнинг охирида жадидлар қайси шаҳарларда ўз газеталарини чиқара бошладилар.

Самарқанд, Бухоро, Чоржўй;

*Тошкент, Самарқанд, Бухоро;

Тошкент, Бухоро, Термиз;

Бухоро, Марв, Урганч;

«Музаффария» жадид мактаби қаерда ташкил этилди.

*Бухоро амирлигида;

Хива амирлигида;

Қўқон амирлигида;

Тошкент шаҳрида;

XX аср бошларида Самарқандда деҳқон ва ҳунарманд болалар учун мактаб очган маърифатпарварлар.

*Саидахмад Сиддиқий;

Абдулла Авлоний;

Мунаввар Қори Абдурашидхонов;

Анбар Отин;

Янги усул мактаблари учун ёзилган «Китоб ул-атфол» («Болалар учун китоб») номли қўлланма муаллифи.

Шукурӣй;

Фитрат;

*Беҳбудий;

Сиддиқий;

Маълумки, 1917 йилда Тошкент шахридаги Қоратош маҳалласида бир неча маҳалла фаолларининг саъйи ҳаракати туфайли «Саъдий» номидаги мактаб ташкил этилган. Бу мактаб ташаббускорлари....

А.Авлоний, Фитрат;

*М.Садикова, М.Аҳмедова, Т.Солиҳова;

Б.Жалилова, С.Айний;

Чўлпон, А.Шукурий, Қори Ниёзий;

Тошкентнинг Бешёғоч даҳасида 1917 йил декабрда ташкил этилган хотин-қизлар мактабининг асосчиси.

М. Сидикова;

Т.Солиҳова;

М.Аҳмедова;

*Б.Жалилова;

Маълумки, 1917 й. 9-14 май кунлари Тошкентда ўқитувчиларнинг 1 ўлка қурилтойи бўлиб ўтган эди. Мазкур қурилтойда рус-тубжой мактабларининг яроқсиз эканлигини исботлаб, миллий мактаб ғоясини илгари сурган зиёллилар.

*С.Мақсудов, Ф.Егоров, А.Зимин;

А.Фитрат, Ф.Егоров, А.Зимин;

Ҳамза, А.Авлоний;

Камол Шамс, М.Беҳбудий;

Абдурауф Фитрат ҳамда Камол Шамс дарс берган «Анжумани маориф» жамияти хомийлигидаги мактабни аниқланг.

Хуррият;

Анжумани маориф;

Туркистон;

*Рушдия;

«Тарбият» мактабини асосчиси

*Ҳожи Муин Шукурулло;

Абдурауф Фитрат;

Камол Шамс;

Абдукодир Шукурий;

Туркистон халқ университетининг тантанали очилиш маросими қачон бўлган

*1918 й. 21 апрель;

1918 й. 13 майда;

1918 й. 8 майда;

1919 й. 2 сентябрда;

Туркистон халқ университетида дастлабки маърузаларни ким ўқиган.

*Аҳмад Файзий;

Бурҳон Ҳабиб;

Иброҳим тоҳирий;

Усмон Ҳўжаев;

1918 йилнинг ёзида «Мусулмон ўқитувчилари учун» қаерда педагогик курслар очилган.

*Самарқандда;

Бухорода;

Тошкентда;

Наманганда;

Тошкентнинг эски шаҳар қисмида мусулмон аҳоли учун очилган «Халқ дорилфунуни» санасини кўрсатинг.

1918 йил 9 апрель;

1918 йил 3 май;

*1918 йил 13 май;

1918 йил 2 июн;

Тошкентда очилган «Дорилмуаллимин» санасини кўрсатинг

1918 йил 9 апрель;

1918 йил 13 май;

*1918 йил 2 июн;

1919 йил 2 сентябрь;

Тошкентла махсус шарқшунослик ихтисослигидаги олий таълимининг тўнғичи – Туркистон Шарқ институти ўз фаолиятини қачон бошлаган.

1918 й сентябрда;

*1918 й ноябрда;

1919 й сентябрда;

1920 й ноябрда;

Биринчи алифбо «Совға» (1919) ҳамда «Ўзбек алифбоси»(1922)каби дарслик муаллифи...

Қаюм Рамазон;

*Шокиржон Раҳимий;

Абдулло Авланий;

Абдулқодир Шакурий;

1922 йилда Ўрта Осиёдан Германияда ўқиш учун нечта ёш юборилган.

75 та;

*70 та;

82 та;

100 та;

20—йиллар бошида Самарқандда очилган мактабга ким мудирлик қилган.

*Абдулқодир Шакурий;

Қори Ниёзий;

Рафиқ Мўмин;

Маҳмудхўжа Бехбудий;

«Ўзбекча тил сабоқлари» (1925й) китобининг муаллифлари.

*Қаюм Рамазон ва Шорасул Зуннун;

Мунаввар Қори, Фитрат Шорасул Зуннун;

Комол Шамс,Хайдар Шавқий ва Шорасул Зуннун;

Мунаввар Қори, Қаюм Рамазон, Комол Шамс;

20-йилларнинг биринчи ярмида Туркистонда янги мактаблар очиш ва уларни ривожлантиришнинг фаолларини аниқланг.

Ҳ.Ҳ.Ниёзий, Т.Шермухаммедов, Т.Н.Қориниёзий;

Ҳ.Ҳ. Ниёзий, М.Абдурашидхонов, С.Айний;

Т.Н.Қориниёзий, С.Айний, Т.Шермухаммедов;

*Чўлпон, А.Фитрат, С.Айний;

1924-25 ўқув йилида Республика бюджетининг неча фойизи халқ маорифи учун ажратилган.

16%;

15%;

*24%;

25%;

Ўзбекистонда умумий етти йиллик таълимни амалга оширишга қачон киришилди.

1920 йилларнинг бошларида;

*1930 йилларнинг охирларида;

1930 йилларнинг бошларида;

1930 йилларнинг ўрталарида;

Октябрь давлат тўнтаришига қадар ўлка аҳолисининг неча фоизи саводхон эди

97%;

33%;

27%;

*21%;

Янги усул мактаблари ичун биринчи бўлиб «Устои аввал» алифбосини ким яратган.

Шукурий;

*Сайид Расул Саид Азизов;

Бехбудий;

Ҳамза;

«Тараддуд бирла мактабда ўқинг ўғлонлар, ўғлонлар. Бўлурсиз бир кун оламда зўр инсонлар, ўғлонлар». Бу тўртликнинг муаллифи..

Ҳамза;

Фитрат;

*Авлоний;

Бехбудий;

«Педагогика, яъни бола тарбиясининг фани демакдир».

Педагогикага бу таъриф ким томонидан берилган

Шакурий;

*Авлоний;

Ҳамза;

С.Айний;

«Раҳномаи савод» алифбосини ва «Товуш ҳарф» методини ишлаб чиққан педагог олимни кўрсатинг.

Бехбудий;

Ҳамза;

Авлоний;

*Шакурий;

Беҳбудий очган мактабда таълим жараёни неча босқичдан иборат бўлган.

4 босқичдан;

3 босқичдан;

*2 босқичдан;

5 босқичдан;

«Ўқиш китоби» ва «Енгил адабиёт» ўқув қўлланмаларининг муаллифи ким.

Фитрат;

Беҳбудий;

Шакурий;

*Ҳамза;

Туркистонда биринчи бўлиб «Етимлар ва камбағаллар болалари» учун мактаб очган маърифатпарвар педагогни кўрсатинг.

Фитрат;

Авлоний;

Шакурий;

*Ҳамза;

1933 йил бошларида халқ таълими тизимларида ўтказилган «тозалаш» оқибатида

Ҳар 3 нафар ўқитувчидан 2 таси ҳибсга олинди;

Ижтимоий келиб чиқиши нуқтаи назаридан «ишончсиз» бўлган муаллимлар мактабдан ҳайдалиб, улар ўрнини ёш ва иқтидорли, ўта билимдон, ижтимоий жиҳатдан «ишончли» деб топилган муаллимлар эгаллади;

*Ижтимоий келиб чиқиши нуқтаи назаридан «ишончсиз» бўлган минглаб билимдон ва тарбиявий муаллимлар ҳайдалиб, улар ўрнига қисқа муддатли курсларни битирган савияси паст, лекин ижтимоий жиҳатдан «ишончли» қатламлардан иборат муаллимлар ишга жалб этилди;

Ҳар 4 нафар ўқитувчидан 3 таси ҳибсга олинди;

1914 йилга келиб республикадаги мавжуд мактаблар ва ўқитувчилар сони.

5504 та ва 1 мил. 315 минг ўқувчи;

160та мактаб ва 17209 ўқувчи;

4749 та 1 мил 2.. минг ўқувчи;

*5500 та мактаб ва 1 мил. 290 минг ўқувчи;

«Педагогика фанлари доктори» илмий даражасига биринчи бўлиб сазовор бўлган олим.

Убай Орипов;

Иминжон Қодиров;

*Сиддиқ Ражабов;

Абдулла Авлоний;

XX асрнинг 60-йилларида республикадаги мактабларида ниҳоятда бой ва кўхна ўзбек халқи тарихини ўрганишга 52 соат ажратилган ҳолда,

бошланғич мактабларда рус тили ва адабиёти фанларини ўқитиш учун қанча соат ажратилган эди.

998 соат;

*1600 соат;

1224 соат;

876 соат;

1970-1990 йилларда Педагогика фанлари Академияси Президиумининг аъзоси сифатида фаолият кўрсатган ўзбек олими.

З.Миртурсунов;

И.Қодиров;

*С.Ражабов;

Ҳ.Абдуллаев;

Таълимни ислоҳ қилиш борасида рўёбга чиқарилган тармоқ дастурларини аниқланг

*«Соғлом авлод учун», «Маънавият ва маърифат»;

«Қишлоқ мактаби»;

«Ривожланишда нуқсони бўлган болаларни тиклаш»;

Юқоридаги барча дастурлар;

Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими қуйидагиларнинг қайсиларини ўз ичига олган.

Давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширувчи давлат ва нодавлат таълим муассасаларини;

Илмий—педагогик муассасаларни ;

Таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек уларга қарашликорхоналар, муассасалар ва ташкилотларни;

*Юқоридагиларни барчалари;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қачон қабул қилинган

1992 й;

1995 й;

*1997 й;

1994 й;

«Таълим тўғрисида»ги янги Қонун қачон қабул қилинган

1992 й;

1996 й;

1995 й;

*1997 й;

Ислом Каримов қайси асарида «Кадрлар танлашда ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуси бугун жуда катта аҳамиятга эгадир»-- деб таъкидланган.

*Буюк мақсад йўлида оғишмайлик;

Истиқлол ва маънавият;

Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли;

Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир;

И.Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси XI сессиясидаги сўзлаган нутқида олий ўқув юртлари ислохотини амалга

оширилаётганда йўл қўйиладиган нуқсонларни бартараф этиш учун асосан нечта масалага эътиборини кўпроқ қаратишни талаб этади.

3 та;

2 та;

4 та;

*5 та;

«Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълими ва тарбиясини кўрган шахслар керак» - ибораси Ислом Каримовнинг қайси асарида таъкидланган.

*Баркамол авлод - Ўзбекистоннинг тараққиёти пойдевори;

Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик;

Баркамол авлод орзуси;

Ўзбекистон келажаги буюк давлат;

Педагогика оламига савол жавоб ва «эвристик» суҳбат методини олиб кирган файласуф олим ким

Платон;

*Сукрот;

Арасту;

Демокрит;

«Синф-дарс тизими»нинг асосчиси...

Авлоний;

Ҳамза;

*Коменский;

Ушинский;

Я.А.Коменскийнинг «Буюк дидактика»асари нечанчи йилда ёзилган.

1630й;

1631й;

1633й;

*1632й;

«Болалар дунёси», «Она тили»дарслигининг муаллифи ким.

Коменский;

Авлоний;

*Ушинский;

Саид Расул Азизий;

Ушинский нечанчи йили «Халқ маорифи» журналининг муҳаррири этиб тайинланган.

*1860й;

1857й;

1867й;

1861й;

«Такрорлаш билимнинг онасидир». Ушбу ибора қайси педагог олимнинг фикрига мансуб.

Шакурий;

Ҳамза;

Коменский;

*Ушинский;

Ҳозирги кунда иқтисодий ривожланган жаҳон мамлакатларининг қайси бирида халқ таълими тизими яхши ривожланган.

Япония;

Англия;

*АҚШ;

Франция;

Қачон Японияда бошланғич таълим мажбурий 6 йилликка айлантирилди.

*1908й;

1910й ;

1905й;

1916й;

АҚШ мактабларида ўқув йили неча кунни ташкил этади.

200 кун;

*180 кун;

170 кун;

240 кун;

Франция давлатида ҳозирги кунга қадар амал қилиб келаётган .

«Таълим ҳақида»ги қонун қачон қабул қилинган

1955 й. 8 декабрда;

1975 й. 15 августда;

*1989 й 10 июлда;

1974 й 11 мартда;

«Кичкинтойлар таълим-тарбиясига ота-оналар масъулиятини кучайтириш» қуйидаги қайси давлатлар таълим тизимида акс эттирилган?

АҚШ;

*Япония;

Германия;

Франция;

Ўқувчини илк давриданок касб-корига йўналтириш, уларни ўз Ватанига фахр ва ифтихор руҳида тарбиялаш қуйидаги қайси давлатлар педагогикасида асосий ўрин эгаллайди.

*АҚШ;

Япония;

Германия;

Франция;

Жаҳоннинг қайси давлатларида мунтазам равишда ҳар йили 21 октябр куни «Ўқувчиларнинг ақлий қобилиятини аниқловчи тест саволлари» ўтказилади.

*АҚШ;

Япония;

Германия;

Франция;

Педагогика тарихи фани нимани ўргатади

Тарбия, мактаб, маориф ва педагогика соҳасидаги илғор фикрларни;
Ўтмиш мутафаккирларнинг таълим-тарбияга оид илмий меъросини;
*Турли тарихий даврлардаги тарбия, мактаб ва педагог назариялар;
Таълим-тарбиянинг мазмуни ва методларини;

Педагогика тарихи қандай фан

Сиёсий;
Ҳуқуқий;
*Ижтмоий;
Дидактик;

Истиқлолга эришганимизга қадар тарбия жараёни.

*Европа педагогикасига асосланган эди;
Европа ва шарқ педагогикаси муштараклигига асосланган;
Миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган эди;
Ижтимоий тарбия асосида ривожланган эди;

Педагогика тарихи фанини ўрганиш жараёнида ўқитувчига хос қандай малакалар шаклланади

*Педагогик маданият, педагогик маҳорат;
Педагогик маҳорат ва нутқ маданияти;
Педагогик маданият ва педагогик маҳорат;
Барча жавоблар тўғри

1924 йил Туркистон парчаланиши оқибати

Қомусий илмлар битилган ёзув ман этилган;
Марказий осий халқларининг ўз маданият тарихини ўрганиш;
Миллий маданият йўли аста-секин тўсила бошланди;
*Эски ўзбек ёзуви жорий этилди;

“Халқимиз таянчи- аждодларимиз қолдирган маънавий мероснинг ўзи бир ҳазина. Бу хазинадан оқилона фойдаланиш лозим”- ибораси юртбошимиз Ислом Каримовнинг қайси асарида таъкидланган

*Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик;
Тарихий хотирасиз келажак йўқ;
Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман;
Амир Темур-фахримиз ғуруримиз;

Миллий мафкурани шакллантиришдаги энг катта манба-бу ҳаққоний ёритилган тарихдир. Ушбу ибора Ислом Каримовнинг қайси асарида баён этилган.

Тарихий хотирасиз келажак йўқ;
*Миллий истиқлол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир;
Ўзбекистон XXI аср бўсағасида;
Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли;

Президент Ислом Каримов ўзининг қайси асарида миллий истиқлол ғояси ва миллий мафкуранинг асосий моҳиятини ёритиб берган.

Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори;
Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк;
Ўзбекистон келажаги буюк давлат;

*Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари ;

Энг қадимги даврда якка тартибдаги оилаларнинг вужудга келиши сабабларини кўрсатинг.

*Ижтимоий онг фаолиятининг тақомиллашуви;

Микролитларнинг пайдо бўлиши;

Тасвирий санъатнинг пайдо бўлиши;

Хусусий мулк дастлабки куртакларининг пайдо бўлиши;

Энг қадимги маданий бойликларнинг ўрганишдаги манбалар қайси жавобда тўлиқ ўз аксини топган.

Халқ оғзаки ижоди материаллари;

Буюк адиблар, алломаларнинг ижодий мероси;

*Халқ оғзаки ижоди, буюк адиблар, алломаларнинг асарлари, Археологик қазилмалар натижасида топилган ашёлар;

Барча жавоблар тўғри

Ибтидоий жамият даврида кишиларнинг меҳнат фаолияти уч гуруҳга бўлинган. Булар қайси жавобда тўғри кўрсатилган.

Ўдақлар болалар ва ўсмирлар ҳамда кексалар;

*Болалар ва ўсмирлар, ҳаёт ва меҳнатда тўла иштроқ этувчилар, кексалар;

Болалар ва ўсмирлар, балоғат ёшига етган йигитлар ва қизлар, меҳнатга лаёқатсиз кишилар;

Ёшлар йигитлар фахрилар;

Ибтидоий жамоа тузуми давридаги кишилар, уларнинг бир-бирига, атроф-муҳитга, касб-корига муносабат борасидаги илк фикр ва тасаввурлари ифодаланган манба.

Юнон тарихчиси Герадоднинг «Тарих» китоби;

Аҳмонийлар ҳуқумдори Доро 1 нинг «Беҳустун ёзувлари»;

*«Авесто»;

«Қуръони Карим»;

Ибтидоий жамиятда бола ўзининг ҳаёт фаолияти жараёнида...

Катталар раҳбарлигида жамоа бўлиб меҳнат қилишга ва ҳаёт кечиришга ўрганар эди;

*Катталарнинг ишларида қатнашиб, улар билан кундалик муомалада бўлиб тарбияланар ва таълим олар эди;

Ўғил болалар катта ёшдаги эркаклар билан бирга ов қилиш ва балиқ тутишда, қурол яшашда қатнашар эди;

Барча жавоблар тўғри

Ибтидоий жамоа давридаги маърифий тафаккурнинг дастлабки куртаклари.

*Юнон тарихчиси Герадотнинг «Тарих» китобларида баён этилган;

Фольклорлардаги ўз аксини топган;

«Беҳистун» ёзувларида ифодаланган;

Барча жавоблар тўғри;

Зардуштийлик ахлоқининг асоси бу...

*Эзгу фикр, эзгу калом, эзгу амал;

Эзгу ният, эзгу ихлос, эзгу амал;
Эзгу калом, эзгу ҳаёл, эзгу тилак;
Фалсафа, сиёсат эътиқод;

«Мехнат ахлоқийликни асоси, саховатлилик белгиси»- деб, қайси таълимотда кўрсатилган?

*Зардуштийлик;

Маздакийлик;

Нақшбандия;

Кубровия;

Марказий Осиёда мусулмон мактаблари тизими қайси тарихий даврда ташкил топган

VII аср;

*VIII-XII аср;

XII-XVII аср;

XIV-XVII аср;

«Эй ўғил, фарзандларингни тарбиялашдан олдин ўзингни тарбияла, тарбия кўрган оилада баодоб, яхши фазилатли, билимли одам вояга етади»- ибораси муаллифи ким

Арасту;

Кайковус;

*Абу Лайс Самарқандий;

Абу Али ибн Сино;

«Эй ўғил, фарзандларингни тарбиялашдан олдин ўзингни тарбияла, тарбия кўрган оилада баодоб, яхши фазилатли, билимли одам вояга етади»- деган ибора қайси аллома асарида баён этилган.

Ибн Синонинг «Донишнома» асарида

Кайковуснинг «Қобуснома» асарида

*Абу Лайс Самарқандийнинг “Бўстонул—орифин” асарида

Юсуф Хос Хожибнинг «Қутадғу билиг» асарида

«Кимга қандай панду—насихат қилсанг, унга аввало ўзинг амал қил»

Амир Унсурул—Маолий Кайковус;

*Абу Али ибн Сино;

Аҳмад Югнакий;

Абу Лайс Самарқандий;

Тарбиянинг асосий белгиларидан бири, болага яхши исм қўйиш, илму адаб ўргатиш, ота-онага, умуман, катталарга ҳурмат ҳиссини сингдиришдан иборатлигини уқтирган аллома

Аҳмад Яссавий;

Ал Фаробий;

Ал Беруний;

*Алишер Навоий;

Дастлабки араб тилидаги мактабларнинг яратилишига нималар таъсир этди.

*Ислом ғояларининг тарқалиши;

Қуръони Каримнинг тарқалиши;

Болаларни тарбиялаш зарурлиги;

Болаларни меҳнатга тайёрлаш зарурлиги;

Ўрта Осиёдаги илмий педагогик асарларнинг пайдо бўлиши қайси тарихий даврга тўғри келади.

*XIII-XV асрлар;

IX- XII асрлар;

XVI-XIX асрлар;

XVII-XVIII асрлар;

Ҳадис илмининг яратилишида олтин давр қайси асрга тўғри келади.

VII аср;

*VIII-IX асрлар;

XV аср;

XVI аср;

«Ас-Саҳиҳ» тўплами қайси муҳаддис-ватандошимиз ижодига мансуб

*Имом Исмоил ал-Бухорий;

Имом Исмоил ал-Нишопурий;

Имом ибн Можжа;

Имом ибн Исо ат-Термизий;

Ҳадис илмида «Саҳиҳ» йўналишининг асосчиси ким

*Имом ал-Бухорий;

Абу Исо ат-Термизий;

Имом Аҳмад ан- Насоий;

Имом Абу Довут Сулаймон Сижистоний;

«Ал-Жоме ас-саҳиҳ» асарининг муаллифи ким

Имом Бухорий;

*Ат Термизий;

Ан-Насоий;

Аҳмад Яссавий;

Шарқ «уйғониш даври» га оид илм-фан ривожланишидаги уч йўналиш бу

*Математика-табиёт, ижтимоий иқтисодий, таълимий-ахлоқий;

Таълимий-фалсафий, таълимий-ахлоқий, математика-табиёт;

Математика-табиёт, ижтимоий-фалсафий, таълимий-ахлоқий;

Таълимий-ахлоқий, ижтимоий-гуманитар, таълимий-ахлоқий;

Марказий Осиёда биринчи бўлиб таълим тарбияга таъриф берган аллома...

Ал-Хоразмий;

*Ал-Фаробий;

Ал-Фарғоний;

Ал-Беруний;

Фаробийнинг қайси асарида давлат раҳбарини ўн икки фазилати кўрсатилади.

*«Фозил шаҳар аҳолиси»;

«Ақл тўғрисида рисола»;

«Муסיқа тўғрисида тракт»;

«Рух маданияти ҳақида рисола»;

Инсон камолотида уч нарса «ирсият, муҳит, тарбия» муҳим роль ўйнайди деган фикрни илк бор илғари сурган олим..

Фаробий;

*Беруний;

Ибн Сино;

Ал Мотрудий;

«Донишнома» асарининг муаллифи

Фаробий;

Беруний;

Ал Мотрудий;

*Ибн Сино;

«Девони луғотит турк» нинг шерий тўплами қайси йили немис тилига таржима қилиниб нашр этилган

1806 йил;

1894 йил;

*1914 йил;

1930 йил;

Туркий тилдаги яратилган дастлабки таълимий-ахлоқий асар қайси

Девони луғатит турк;

*Қутадғу билиг;

Хиббат ул- Ҳақойиқ;

Маҳбуб ул қулуб;

«Девони луғотит турк» асаридаги шеърӣ парчаларни йиғиб таржима қилган, уларнинг луғатини тузган ва китоб ҳолда нашр этган ўзбек олими.

Абдулла Авлоний;

*Абдурауф Фитрат;

Чўлпон;

Маҳмудхўжа Беҳбудий;

Ҳиббат ул-ҳақойиқ асарининг муаллифи

Юсуф Хос Ҳожиб;

Алишер Навоӣ;

Кайковус;

*Аҳмад Юғнакий;

Мовароуннаҳрда давлат арбобларидан ким XV асрда мактаблар ислохотини ўтказди

А.Темур;

*Улуғбек;

Бобур;

Навоӣ;

«Билимга интилиш» ҳар бир мусулмон ва муслима учун фарздор».

Ушбу фикр кимга тегишли

А.Темурга;

*Улуғбекка;

Бобурга;

Навоийга;

Амир Темур тузукларида жамоани бошқарувчи раҳбар фазилатлари

*Ишбилармон, мард, шижоатли, узоқни ўйлаши, ҳар бир ишда маслаҳат олмоқ, олатли бўлмоғи;

Адолатли, жасур, ишчан бўлиш;

Ўйлаб иш тутиш, сабр қаноатли, маслаҳат олмоқ;

«Бобурнома» қайси тилда ёзилган

Форс тилида;

*Эски ўзбек тилида;

Араб тилида;

Лотин тилида;

«Бобурнома» қачон ёзилган?

1520-1522;

*1523-1526;

1525-1530;

1518-1521;

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг фарзанд тарбиясига доир усуллари

тўғри кўрсатилган қаторни аниқланг

*Ота-она фармони бажариши, барча инсонларга яқинликни ҳис этиш, ота-она брати, тўғри талибларни қўйиш;

Талабчан, уддабурон, қатъиятлилиқ;

Ота-онанинг ибрати, талабчанлиги;

Меҳр, талабчанлик, яқинлик;

Иноқлик, меҳр оқибат, ибрат, намуна;

«Ер суръати», «Ал жабр ва ал муқобала» асарларининг муаллифи

Фаробий;

Беруний;

*Ал Хоразмий;

Ал Фарғоний;

Марказий Осиё мутафаккирларидан қайси аллома биринчи марта

болаларни жамоа бўлиб мактабда ўқитишнинг аҳамиятини илмий асослаб берган.

Беруний;

Фаробий;

Ал Хоразмий;

*Ибн Сино;

«Омонлик тиласанг агар сен ўзинг, тилингдан чиқарма яроксиз сўзинг» ибораси қайси алломанинг фикрига мансуб.

Беруний;

Ибн Сино;

*Юсуф Хос Хожиб;

Аҳмад Югнакий;

«Ўқув қут беради, билим шараф- шон. Шу иккови туфайли, улуғдир инсон» ибораси қайси асардан олинган

«Тадбир ал-Монозил»;

«Қобуснома»;

*«Қутадғу билиг»;

«Шохнома»;

Кайковуснинг «Қобуснома» асари неча бобдан иборат

41;

39;

*44;

37;

«Билгил, ақл бир молдурки, уни ўғри ололмас, у ўтда ёнмас, сувда чўкмас»,- бу фикрнинг муаллифи.

Аҳмад Югнакий;

Юсуф Хос Хожиб;

Махмуд Қошғарий;

*Кайковус;

Жувонмардлик йўлини танлаган ёшларга қуйидагиларни яъни «кўзни ёмон нарсадан, қўлни ёмон ишдан» тавсия этган аллома. . .

Юсуф Хос Хожиб;

*Кайковус;

Махмуд Қошғарий;

Мар аз- Замахшарий;

“Эй фарзанд, огоҳ бўлки, хунарсиз киши ҳамиша фойдасиз бўлур ва ҳеч кишига наф еткурмас”. Бу фикр қайси асардан олинган

“Аш-Шифо”;

“Геодезия”;

*“Қобуснома”;

“Донишнома”;

“Қобилиятлини тарбия қилмаслик зулмдир ва қобилиятсизга тарбия ҳайф”. Юқоридаги фикрнинг муаллифи ким

Кайковус;

Юсуф Хос Хожиб;

*Навоий;

Аҳмад Югнакий;

Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр” асарида одоб-ахлоққа доир асосий ғоялар.

*Адолат, мурувват, саҳийлик, одоб, камтарлик, қаноат, инсоф, ишқвафо; Севги, камтарлик, олийжаноблик, одобийлик;

Ахлоқ, қаноат, сабр, тоқат;

Тўғрилиқ, ростгўйлик, меҳр;

Алишер Навоий Ҳиротда қурдирган мадрасасига қандай ном берган

Бадиъа;

*Ихлосия;

Ҳалосия;

Шифохия;

“Устод, муаллимсиз қолганда замон нодонликдан қаро бўлурди жаҳон”.

Бу сатрлар муаллифи ким

Навоий;

Давоний;

*Жомий;

Хожиб;

Муаллим бу. “Маънавий падар”, -ибораси қайси алломанинг фикрига мансуб?

Воиз Кошифий;

Ҳожиб;

Кфаковус;

*Довоний;

“Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати” деб номланган асарининг муаллифи ким,

Югнакий;

Жомий;

Довоний;

*Воиз Кошифий

“Мен икки маҳбубни кўрдим, иккиси киндиги бир, гар алар орасига тушсанг бўлурсан касир”. Ушбу сатрлар қайси отиннинг қаламига мансуб

Анбар отин;

Дилшод отин;

*Жаҳон отин;

Қамар бону;

Мухаммад Содик Қошғарийнинг “Ооб ас-Солиҳин” асари неча бобдан иборат

2;

4;

3;

*7;

Мовароунаҳрдаги дастлабки диний мактаблар тизими. . .

Қорихона, отинойи мактаблари;

Мадраса, мачитлар қошидаги мактаб, қорихона, киссахоналар;

Киссахона, мадраса, бошланғич диний мактаб;

Далилхона, қорихона, бошланғич мактаб;

*Бошланғич диний мактаб, отинойилар мактаби, қорихона, далилхона, мадраса;

Ибтидоий жамоа даврларида тарбиянинг юзага келишига сабаб бўлган шарт-шароитлар нималардан иборат эди

Қоҳинлар ва оқсоқолларнинг мақсадга мувофиқ фаолияти;

Болаларнинг катталарга тақлиди;

*Ибтидоий кишиларнинг меҳнат фаолияти ва бунда таркиб топган ижтимоий муносабатлар;

Кишиларнинг ўз насил-насабини давом эттиришда табиий-биологик негизга асосланиши.

Педагогика тарихи қандай фан

Сиёсий;

Хуқукий;

*Ижтимоий

Маънавий

Бола ўзининг ҳаёт фаолияти жараёнида, катталарнинг ишларига қатнашиб, улар билан кундалик муомилада бўлиб тарбияланар ва таълим олар эди. Кейинроқ одат бўлиб қолганидек, ҳаётга ҳозирланибгина қолмасдан, шу билан бирга, ўзи удалай оладиган фаолиятга бевосита қўшилиб ҳам кетаверади, катталар билан бирга ва уларнинг раҳбарлигида меҳнат қилишга ва ҳаёт кечиришга ўрганар эди. Мазкур фикр қайси даврда бола тарбиясини ёритган

Қулдорлик жамиятида.

Ибтидоий жамиятда.

*Феодал жамиятда

Ибтидоий жамоанинг емирилиш даврида.

Туркий тилдаги яратилган дастлабки таълимий-ахлоқий асар қайси

*Девони луғатит турк;

Ўтад²у билиг;

Хиббат ул- Хақ³ойи³;

Мақбуб ул ³улуб;

«Такрорлаш билимнинг онасидир». Ушбу ибора қайси педагог олимнинг фикрига мансуб

Шакурий;

Ғамза;

Каменский;

*Ушинский;

«Педагогика фанлари доктори» илмий даражасига биринчи бўлиб сазовор бўлган олим

Убай Орипов;

Иминжон Ёодиров;

*Сидди³ Ражабов;

Абдулла Авлоний;

Истиқлолга эришганимизга қадар тарбия жараёни ...

*Европа педагогикасига асосланган эди.

Миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган эди.

Ижтимоий тарбия асосида ривожланган эди.

Шарқ педагогикасига асосланган эди.

Энг қадимги даврлардаги маънавий маданиятимиз, хусусан болалар тарбияси тизимини ўрганишда асос бўлган манбани айтинг.

Қуръони Карим

Ибн Сино “Ахлоқ ҳақида рисола”

Қадимги Юнон ва Римлик файласуф- марифатпарварларнинг асарлари.

*“Авесто”

Ўрта Осиёда илмий – педогогик асарларнинг пайдо бўлиши қайси тарихий даврга тўғри келади.

VII-VIII асрлар

XIII-XV асрлар

*IX-XII асрлар

XIX асрлар

Амир Темури тузукларида жамоани бошқарувчи раҳбар фазилатлари сифатида нималарни кўрсатади

*Ишбилармон, мард, узоқни ўйлаши ҳар бир ишда, маслаҳат олмоқ, адолатли бўлмоғи;

Адолатли, жасур ишчан бўлиш;

Оила бошлиғи мард жасур;

Тўғри жавоб йўқ

Мовароуннаҳрда давлат арбобларидан ким XV асрда мактаблар ислохотини ўтказди

А.Темури

*Улуғбек

Бобури

Навоий

“ПЕДАГОГИКА ТАРИХИ ” ФАНИДАН ГЛОССАРИЙ (АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР ИЗОҲИ)

Педагогика тарихи – қадим замонлардан тортиб, то ҳозирги кунгача бўлган турли тарихий даврларда тарбия, мактаб ва педагогика назарияларининг тараққиётини даврлар талаби асосида ўрганиб келадиган фандир. Ҳар бир ижтимоий тузум, унинг келажаги, инсоният истиқболи, кишиларнинг ҳаёт ва турмуш даражаси фан ва маданият тараққиёти билан бевосита боғлиқдир.

Педагогика тарихи

фанининг методологияси – миллий ва умумбашарий қадриятлар, халқ педагогикаси, Марказий Осиё ва Шарқ мутафаккирларининг илмий ва маънавий мероси, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг таълим – тарбияга оид асарлари ва миллий истиқлол ғояси ҳақидаги назариялари ҳисобланади.

Академия – кадрлар тайёрлаш ва билимларнинг кенг соҳалари бўйича олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълим дастурларини амалга оширишга имкон берувчи, юридик мақомга эга таълим муассасаси.

Ахлоқ (лотинча «moralis» - хулқ-атвор маъносини билдиради) - ижтимоий муносабатлар ҳамда шахс хатти-ҳаракатини тартибга солувчи, муайян жамият томонидан тан олинган ва риоя қилиниши зарур бўлган хулқ-атвор қоидалари, мезонлари йиғиндиси.

Ахлоқий онг – шахсга ахлоқий меъёрлар ва хулқ-атвор қоидалари тўғрисидаги назарий билимларни бериш асосида ҳосил қилинувчи онг шакли.

Ахлоқий тарбия – муайян жамият томонидан тан олинган ва риоя қилиниши зарур бўлган тартиб, одоб, ўзаро муносабат, мулоқот ва хулқ-атвор қоидалари, мезонларини ўқувчилар онгига сингдириш асосида уларда ахлоқий онг, ахлоқий фаолият кўникмалари ва ахлоқий маданиятни шакллантиришга йўналтирилган педагогик жараён; ижтимоий тарбиянинг муҳим таркибий қисми.

Ақлий тарбия - шахсга табиат ва жамият тараққиёти тўғрисидаги билимларни бериш, унинг ақлий (билиш) қобилияти,

тафаккури ва дунёқарашини шакллантиришга йўналтирилган педагогик жараён; ижтимоий тарбиянинг муҳим таркибий қисми.

Байналминаллик («inter» – орасида, ўртасида, аро, «natio» – халқ)– ўзга миллат ва элатларнинг ҳақ-хуқуқлари, эрки, урф-одатлари, анъаналари, турмуш тарзи, тили ҳамда виждон эркинлигини ҳурмат қилиш, уларнинг манфаатларига зиён етказмасликни ифода этувчи шахсга хос маънавий-ахлоқий фазилят.

Билим – шахснинг онгида тушунчалар, схемалар, маълум образлар кўринишида акс этувчи борлиқ ҳақидаги тизимлаштирилган илмий маълумотлар мажмуи.

Билим олиш – борлиқни идрок этиш, ўрганиш, машқ қилиш ва муайян тажриба асосида хулқ-атвор ҳамда фаолият кўникма, малакаларининг мустаҳкамланиб, мавжуд билимларнинг такомиллашиб, бойиб бориш жараёни.

Билиш - объектив борлиқнинг инсон онгида акс этиш шакли; илмий билимларни ўзлаштириш жараёни.

Ватанпарварлик (лотинча «patriotes» – ватандош, «patris» – ватан, юрт) - шахснинг ўзи мансуб бўлган миллат, туғилиб ўсган ватани тарихидан ғурурланиши, бугуни тўғрисида қайғуриши ҳамда унинг порлоқ истиқболига бўлган ишончини ифода этувчи юксак инсоний фазилят.

Гносеология (юнон тилидан gnosis – билим, онг, ўрганиш) – билиш, илмий билимларнинг шаклланиши, хусусиятлари, қонуниятлари, услублари, илмий тафаккур шакллари, шунингдек, инсонга хос бўлган борлиқни англаш қобилияти ҳақидаги назария, таълимот.

Дидактик тизим (юнонча «systema» – яхлит, қисмларда ташкил топган, бирлаштириш) – маълум мезонлари асосида таълим жараёнини яхлит ҳолатини белгилаш, ажратиб кўрсатиш.

Жинсий тарбия - ўзида шахсни жинсий жиҳатдан чиниқтириш, уларни тозалик ва озодаликка ўргатиш, ўз соғлиги учун ғамхўрлик қилиш ва масъулиятли бўлишни таъминлашга қаратилган педагогик фаолият мазмуни.

Жисмоний тарбия - ўқувчиларда жисмоний ва иродавий сифатларни шакллантириш, уларни ақлий ва жисмоний жиҳатдан меҳнат ҳамда Ватан мудофаасига тайёрлашга йўналтирилган

педагогик жараён; ижтимоий тарбия тизимининг муҳим таркибий қисми.

Илмий дунёқараш - узлуксиз, изчил равишда мавжуд фанлар асосларини пухта ўзлаштириб бориш, ижтимоий муносабатлар жараёнида фаол иштирок этиш натижасида барқарорлашган дунёқараш шакли.

Илмий тафаккур – инсон ақлий фаолиятининг юксак шакли саналиб, ижтимоий воқеа-ҳодисалар, жараёнларга нисбатан илмий ёндашув.

Илмий қараш (юнонча «idea» - ғоя, тасаввур, тушунчалар йиғиндиси) - муайян ҳодиса, жараённинг моҳиятини ёритувчи, илмий жиҳатдан асосланган фикр, ғоя.

Иқтисодий тарбия - ўқувчиларга иқтисодий билимларни бериш, уларда иқтисодий фаолият (оила бюджетини шакллантириш, хўжаликни юритиш, мавжуд моддий бойликларни асраш, кўпайтириш, савдо-сотик муносабатларини тўғри ташкил этиш ва ҳоказолар)ни ташкил этиш кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборат педагогик жараён.

Кўникма – олинган билимларга асосланиб қўйилган вазифалар ва шартларга биноан бажариладиган ҳаракатлар йиғиндиси.

Маданият («cultura» сўзидан олинган бўлиб, парвариш қилиш, ишлов бериш маъносини билдиради) – ижтимоий тараққиёт давомида инсонларнинг фаолияти туфайли қўлга киритилиб, уларнинг ижтимоий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилувчи моддий ва маънавий бойликлар тизими.

Малака – онгли хатти-ҳаракатнинг автоматлаштирилган таркибий қисми.

Мафкура (арабча «мафкура» - нақтаи назар ва эътиқодлар тизими, мажмуи) – жамиятдаги муайян сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадиий, фалсафий, илмий қарашлар, шунингдек, маънавий-ахлоқий юксаклиш, маърифий-тарбиявий ишларнинг ривожини таъминловчи, уларнинг мақсад ва йўналишларини аниқлашда етакчи ўрин тутувчи ғоялар тизими.

Маънавият (арабча «маънавият» - маънолар мажмуи) – моҳиятига кўра ижтимоий тараққиётга ижобий таъсир ўтказувчи фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадиий, ахлоқий, диний тасаввур, тушунча ва ғоялар мажмуи.

Маърифат – шахс онгига илмий билим, ахлоқ қоидалари ҳамда ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий меъёрларни сингдириш,

таълим-тарбияни такомиллаштириш, миллий мерос ва умуминсоний қадриятларни ўрганиш, уларни тарғиб этиш мақсадида амалга ошириладиган тадбирлар тизими.

Меҳнат тарбияси - шахсга меҳнатнинг моҳиятини чуқур англатиш, уларда меҳнатга онгли муносабат, шунингдек, муайян ижтимоий-фойдали ҳаракат ёки касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришга йўналтирилган педагогик фаолият жараёни; ижтимоий тарбиянинг таркибий қисми.

Педагогика (юнонча «paidagogike» бўлиб, «paidagogos» - бола, етаклайман) – ижтимоий тарбиянинг умумий қонуниятлари, муайян жамиятда ягона ижтимоий мақсадга мувофиқ ёш авлодни тарбиялаш ҳамда унга таълим беришнинг моҳияти ва муаммоларини ўрганадиган фан.

Педагогика тарихи – таълим ва тарбиянинг юзага келиши, тараққий этиши, муайян тарихий даврларда етакчи ўрин эгаллаган педагогик фикрлар тараққиёти масалаларини ўрганади.

Тарбия – муайян, аниқ мақсад ҳамда ижтимоий-тарихий тажриба асосида шахсни ҳар томонлама ўстириш, унинг онги, хулқ-атвори ва дунёқарашини таркиб топтириш жараёни.

Тарбия жараёни - ўқитувчи ва ўқувчи (тарбиячи ва тарбияланувчи)лар ўртасида ташкил этилувчи ҳамда аниқ мақсадга йўналтирилган самарали ҳамкорлик жараёни.

Тарбия мазмуни - шахснинг шаклланишига қўйилувчи ижтимоий талаблар моҳияти.

Тарбия методи (юнонча «методос» – йўл) – тарбия мақсадига эришиш йўли; тарбияланувчиларнинг онги, иродаси, туйғулари ва хулқига таъсир этиш усуллари.

Тафаккур (ижтимоий воқеа-ҳодисаларнинг онгда тўлақонли акс этиши, инсон ақлий фаолиятининг юксак шакли).

Университет - кадрлар тайёрлаш ва билимларнинг кенг соҳалари бўйича олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълим дастурларини амалга оширувчи, юридик мақомга эга таълим муассасаси.

Фаолият - шахс томонидан табиий ва ижтимоий мақсадга мувофиқ ташкил этилувчи кундалик, ижтимоий ёки касбий ҳаракатларнинг муайян шакли, кўриниши.

Эстетик тарбия - ўқувчиларни табиат, ижтимоий ва меҳнат муносабатлари, турмуш гўзаллигини идрок этиш, тўғри тушунишга ўргатиш, уларнинг бадий дидини ўстириш, уларда гўзалликка муҳаббат уйғотиш ва ҳаётига гўзаллик олиб кириш қобилиятини тарбиялаш жараёни; ижтимоий тарбиянинг таркибий қисми.

Эътиқод - дунёқараш негизида акс этувчи ижтимоий- фалсафий, ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий, эстетик иқтисодий, ҳамда экологик билимларнинг такомиллашган кўриниши; муайян ғояга чексиз ишонч.

Ҳуқуқий маданият — шахс томонидан ҳуқуқий билимларнинг ўзлаштирилиши ҳамда ҳуқуқий фаолиятни ташкил этиш даражасининг сифат кўрсаткичи.

“Педагогика тарихи” фанидан адабиётлар рўйхати

1. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – T.: Istiglol, 2004.
2. Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: 2005.
3. О.Ҳасанбоева, Ж.Ҳасанбоев, Х.Ҳамидов. Педагогика тарихи. Ўқув қўлланма Т., “Ўқитувчи”1997.
4. Педагогика назарияси ва тарихи. 1қисм. Педагогика назарияси. Олий ўқув юртлари учун дарслик./ М.Х.Тохтаходжаеванинг умумий таҳрири остида. “Иқтисод-молия”, 2007.-380 б.
5. Ҳасанбоева О., Ҳасанбоев Ж., Ҳомидов Ҳ. Педагогика тарихи.- Т.: “Ўқитувчи”, 1997.
6. Ҳошимов К., Нишонов С., Иномова М., Ҳасанов Р. Педагогика тарихи.- Т.: “Ўқитувчи”, 1996.
7. Абдуллаева Ш. Педагогика. Ўқув қўлланма. – Т.: Фан, 2004.
8. Иноғомов Р., Тошмуродова Қ. Педагогика фани ХХІ асрда. – Т.: “Янги аср авлоди” нашриёти, 2000.
9. Зиёмухамедов Б. Педагогика. – Т.: Турон-Иқбол, 2006.
10. Mavlonova R., To'raeva O., Xoliqberdieva K. Pedagogika. – T.: O'qituvchi, 2001.
11. Asqarova O'.M., Hayitboev M., Nishonov S. – T.: Talqin, 2008.
12. Pedagogika. // М.Тохтаходжаеванинг умумий таҳрири остида. – Т.: О'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
13. Ziyomuxammedov B. Pedagogika. – T.: Turon-Iqbol, 2006.
14. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2008.
15. Сафо Очил., Ҳошимов К. Ўзбек педагогикаси антологияси. – Т.: Ўқитувчи, 1999.
16. Темур тузуклари. / Форсчадан А.Соғуний ва Х.Кароматов таржимаси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1996.
17. Хайруллаев М. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан лавҳалар. – Т.: Ўзбекистон, 1995.
18. Хайруллаев М. Маънавият юлдузлари. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2001.
19. Хоразм Маъмун академияси. – Т.: Фан, 2005. Ғойибов Н. Амир Темур даври маънавияти. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001.
20. Ҳабибуллаев А. Навоий пандномаси: “Махбуб-ул-қулуб”. – Т.: Фан, 1996. Ҳасанбоев Ж., Ҳасанбоева О., Ҳомидов Ҳ. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1997.
21. Ҳасанов С. Хоразм маънавияти дарғалари. – Т.: Адолат, 2001.
22. Ҳомидий Ҳ. Тасаввуф алломалари. – Т.: Шарқ, 2004.
23. Ҳошимов К., Нишонов С., Иномова М., Ҳасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1996.

24. Ҳошимов К., Сафо Очил. Ўзбек педагогикаси антологияси. – Т.: Ўқитувчи, 1996.